

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Dušan Ondráček

Izrael jako konsociační demokracie?

Israel as consociational democracy?

Poděkování

Rád bych na tomto místě vyjádřil poděkování své vedoucí bakalářské práce Mgr. Zoře Hesové, M.A., Ph.D. za její ochotu, pomoc a cenné rady při vypracování této bakalářské práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 7. 2017

Abstrakt (česky)

Cílem práce je čtenáři představit model konsociační demokracie, vytvořený nizozemským politologem A. Lijphartem jako jeden z možných konstruktů pro zavedení a udržení demokracie v segmentovaných společnostech. Model je aplikován na Izrael, který z důvodů, kterým se práce taktéž věnuje, lze označit za společensky segmentovaný. Aplikace modelu se výhradně zaměřuje na čtyři znaky konsociační demokracie, které autor stanovil ve své práci *Democracy in Plural Societies* (1977). Výsledky této aplikace jsou na závěr komparovány s tezí, která označuje Izrael za semi-konsociační demokracii.

Abstrakt (anglicky)

The aim of the work is to introduce the model of consociational democracy created by A. Lijphart, Dutch's political scientist, as one of the possible constructs for establishing and maintaining democracy in the segmented societies. This model is applied to Israel, which for reasons that the work also deals with, can be termed socially segmented. The application of model focuses exclusively on the four characteristics of the consociational democracy, as defined by *Democracy in Plural Societies* (1977). The results of this application are, in the end, compared to the thesis that calls Israel a semi-consociational democracy.

Klíčová slova (česky)

demokracie, konsociační model, Izrael

Klíčová slova (anglicky)

democracy, consociational model, Israel

Obsah

Úvod.....	6–7
1. Teoretické vymezení.....	8–21
1.1. Demokracie v segmentovaných společnostech.....	8
1.2. Prvotní definice konsociační demokracie	8–15
1.2.1. Typologii G. Almonda	
1.2.2. Vymezení vůči typologii G. Almonda	
1.2.3. Obecné vymezení konsociační demokracie	
1.2.4. Vztahy aktérů uvnitř konsociační demokracie	
1.3. Reformulace konsociační demokracie	15–19
1.3.1. Znaky konsociační demokracie	
1.3.2. Podmínky pro fungování konsociační demokracie	
1.4. Kritika konsociační demokracie	19–21
2. Aplikování konsociační demokracie na Izrael.....	22–49
2.1. Segmentovaná společnost v Izraeli.....	22–37
2.1.1. Konfliktní linie uvnitř židovské společnosti	
2.1.2. Konfliktní linie uvnitř izraelské společnosti	
2.1.3. Zohlednění konfliktních linií na typologii politických stran	
2.1.4. Zohlednění konfliktních linií na politických preferencích	
2.2. Aplikace modelu konsociační demokracie	37–49
2.2.1. Lijphart a jeho pohled na Izrael	
2.2.2. Dnešní Izrael jako konsociační demokracie	
2.2.3. Shrnutí a porovnání jednotlivých znaků konsociační demokracie	
Závěr	50–51
Seznam literatury	52–54

Úvod

Tato bakalářská práce se věnuje problému, o jehož adekvátním řešení se debatuje již několik desetiletí. Daný problém se dá jednoduše shrnout do otázky „*Je možné zavést demokracii v segmentovaných (heterogenních) společnostech?*“. Hledání správné odpovědi na tuto otázku navýšilo na intenzitě v souvislosti se západní intervencí na Blízkém východě, kde, jak se mnozí domnívají, lze zavést základní demokratické procedury (např. svobodné a soutěživé volby) i v tamních silně segmentovaných společnostech. Existují autoři, kteří jsou sice přesvědčeni, že demokracie v těchto státech je reálně možná, ale pouze pokud je zavedena se speciálními mechanismy. Jedním z těchto autorů je nizozemský politolog Arend Lijphart, který do politologické debaty přispěl svým modelem konsociační demokracie určený právě proto segmentované společnosti. Jako vzorový příklad nejen segmentované společnosti nám poslouží Izrael, který díky svému politickému charakteru a struktuře společnosti je ideálním předmětem pro aplikaci daného modelu, což bude v průběhu této práce podrobně popsáno.

Úvodem je nezbytné uvést, že pod pojmem „Izrael“ se výhradně chápe Stát Izrael s územím, které mu na základě mezinárodního práva náleží. Tato práce se nebude nikterak zabývat otázkou vzniku palestinského státu, postavením Izraele na Západním břehu Jordánu a ani postoji jednotlivých stran k vyřešení izraelsko-palestinského konfliktu. Naopak výhradním cílem této práce je představení konsociačního modelu, a především zodpovězení dvou otázek, jejichž zadání naleznete níže.

Představení konsociačního modelu je hlavní náplní práce, respektive její první (teoretické) části, která deskriptivně charakterizuje základní vývoj konsociačního modelu, představuje jeho základní znaky a podmínky, které dopomáhají k jeho řádnému fungování, a v neposlední řadě i prezentuje kritické ohlasy vůči danému modelu. Jelikož model konsociační demokracie je normativní teorií demokracie bude brát ohled primárně na jeho znaky, které jsou zásadní pro zavedení a uchování demokratického zřízení v segmentovaných státech. V této souvislosti je nutné zmínit, že model konsociační demokracie je určený výhradně pro segmentované (kulturně heterogenní) státy, za které Lijphart označil např. Nizozemsko či Libanon.

Druhá (praktická) část bude následně zaměřena na stát, na který konsociační model bude aplikován. Než však bude přistoupeno k samotné aplikaci, je nezbytné odpovědět na první výzkumnou otázku, tedy „*Lze považovat Izrael za segmentovanou společnost?*“. Za účelem zodpovězení této otázky budou představeny základní konfliktní linie nejen uvnitř izraelské

společnosti, ale především uvnitř židovské většiny, izraelský stranický systém, jakožto politické preference příslušníků jednotlivých segmentů izraelské společnosti.

Druhý oddíl části bude poté věnován již samotné aplikaci konsociačního modelu na současný Izrael s tím, že na jeho konci by měla být známa odpověď na otázku „*Splňuje Izrael znaky konsociačního modelu demokracie?*“ Při jejím zodpovězení bude brán ohled i na to, jestli i nadále platí Lijphartova teze o tom, že Izrael je semi-konsociační demokracií.

Závěr této práce má poskytnout čtenáři odpovědi na dvě výše zmíněné otázky a zároveň i přispět k všeobecné debatě o demokratičnosti Izraele. Nelze tvrdit, že v případě kladných odpovědí na zmíněné otázky, bude možné Izrael označit za plně funkční demokracii. Stále budou převládat mnohé pádné argumenty, které budou demokratičnost Izraele zásadně zpochybňovat, nicméně jejich prozkoumání není možným v rozsahu této práce. Případné označení Izraele za konsociační demokracii je jakýmsi základním předstupněm pro získání statusu funkční demokracie.

1. Teoretické vymezení

1.1 Demokracie v segmentované společnosti

V posledních několika desetiletích se mnoho vědců, zabývajících se studiem demokracie, ptá, zda je možné založit a následně udržet demokracii i v silně segmentovaných společnostech. Tato otázka především nabyla na významu na přelomu 20. a 21. století, kdy došlo k pádu mnoha nedemokratických režimů, ať již v důsledku vlastní vnitropolitické situace, tak i díky zahraniční intervenci. Mnohé z těchto států byly, mimo jiné, charakteristické pro svou heterogenní společnost, což část vědecké a politické obce přivedlo k silně skeptickému pohledu na to, že se některé z nich někdy stanou demokratickými státy. Hrozba etnického extremismu s následnou destabilizací systému je totiž pro mnohé silným důvodem k jejich skepticizmu. Je však nutné mít na paměti, že okolnosti pro zavedení a udržení demokracii jsou odlišné stát od státu. Institucionální kroky vedoucí k demokratickému zřízení budou pro každý stát zcela specifické, zároveň podmínky, ze kterých se demokracie rodí, nebudou všude obdobné, a proto faktor segmentované společnosti nemusí být vždy jediný a klíčový.

Uvnitř vědecké obce však nalezneme velké množství osobností, které jsou přesvědčeny, že segmentované společnosti mohou žít pod demokratickým zřízením, avšak to musí být upraveno množstvím konkrétních opatření, která zamezí destabilizaci systému, a to především tím, že vtáhnout všechna jednotlivá etnika do správy státu.

Jednou z mnoha osobností, kterou lze zařadit k tomuto optimistickému táboru, je i nizozemský politolog Arend Lijphart, jehož model konsociační demokracie je jednou z teoretických možností demokracie v silně segmentovaných společnostech a taktéž předmětem následující části této práce.

1.2 Prvotní model konsociační demokracie

Model konsociační demokracie spatřil poprvé světlo světa roku 1968, kdy v časopisu *Comparative Political Studies* vyšel Lijphartův článek, ve kterém poprvé představil svou obecnou typologii demokratických systémů. Jedením z typů demokratického systému byla právě konsociační demokracie. O rok později vydal Lijphart další článek, tentokrát v časopisu *World Politics*, v němž již předestřel základní znaky konsociačního modelu. Svůj model propracoval především na základě analýz jednotlivých příkladových zemí s tím, že nejvíce pozornosti věnoval rodnému Nizozemsku. Výsledek jeho zkoumání jej dovedl k tomu, že mezi konsociační demokracie zařadil nejen Nizozemsko, ale i sousední Belgie, Rakousko, Švýcarsko

a Libanon. Postupem času do skupiny těchto států přibývaly další ať už samotným Lijphartem, či na základě výzkumů jiných autorů.

Úvodem je nutné zmínit, že stejně jako mnoho jiných autorů, tak i Lijphart pod vlnou kritiky, která se na konsociační demokracii částečně snesla, několikrát přeformuloval či doplnil svůj model, např. v odpovědi na článek Rudyho B. Andewega s názvem „*Lijphart versus Lijphart: The Cons of Consensus Democracy in Homogeneous Societies*“^{1 2}. V důsledku toho nakonec Lijphart (ne)úmyslně rozvinul další model, model konsenzuální demokracie, který k přesnějšímu vymezení konsociační demokracii rozhodně nepřispěl, ba naopak, jak bude záhy popsáno. Lijphart tento model, na rozdíl od konsociační demokracie, vnímal jako univerzální a aplikovatelný na jakoukoliv společnost, kde měl být přímým protikladem většinového modelu. V tomto případě bylo množství kritiky o poznání silnější (viz podkapitola 2.4). Mnoho pozorovatelů však začalo vnímat konsociační a konsenzuální modely jako synonyma.³

1.2.1 Typologie G. Almonda

Pokud bychom hledali základy komparativní politologie, našli bychom je bezesporu v dílech amerického politologa Gabriela Almonda, kterého lze považovat za klíčového představitele strukturálně-funkcionálního přístupu, jehož hlavním cílem bylo stanovení kritérií pro klasifikaci všech politických systémů.

Almond ve svém stěžejním článku z roku 1956 proto vytvořil typologii, kterou postavil na dvou kritériích – politické kultuře a struktuře společnosti. Na základě nich Almond stanovil čtyři základní typy politických systémů: 1) **angloamerický** politický systém (zahrnující některé země Commonwealthu), 2) **evropský kontinentální** systém (s vyloučením skandinávských států a zemí Beneluxu, které kombinují některé rysy evropského a angloamerického systému), 3) **pre-industriální** či částečně industriální politické systémy nacházející se mimo oblast Evropy a Severní Ameriky a 4) **totalitní** politické systémy.⁴

První dva typy Almondovy typologie se týkají výhradně západních demokracií a později se stanou i terčem kritiky Arenda Lijpharta. **Angloamerický** politický systém, který se v

¹ Andeweg, R.: Lijphart versus Lijphart: The Cons of Consensus Democracy in Homogeneous Societies. Acta Politica, vol. 36 (2001), s. 117-128.

² Lijphart, A.: The Pros and Cons – But Mainly Pros – of Consensus Democracy. Acta Politica, vol. 36 (2001), s. 129-139.

³ Konsenzuální model se od toho konsociační liší. I když spolu úzce souvisí, jak tvrdí Lijphart, nejedná se o synonyma. Jeden z hlavních rozdílů spočívá v jejich východiscích. Konsociační demokracie je definována na základě čtyř klíčových znaků (viz dále), oproti tomu konsenzuální demokracie je charakterizována deseti prvky, které jsou navíc v přímém protikladu k většinovému modelu, jsou kvantitativně měřitelné a důraz kladou hlavně na instituce. Konsenzuální demokracie vznikla při reformně konsociační demokracie jako (ne)úmyslný produkt.

⁴ Almond, G.: Comparative political systems, Journal of Politics, Vol. 18 (1956), No. 3, s. 392-393.

Almondově podání vyznačuje homogenní a sekularizovanou politickou kulturou, považoval Almond za vysoce stabilní a účinný politický systém. **Evropský kontinentální** systém se svou silně fragmentovanou politickou kulturou tíhl naopak spíše k nestabilitě, navíc byla u tohoto typu dle Almonda trvale přítomna hrozba pádu do totalitarismu. Vedle těchto dvou skupin politických systémů vyčlenil Almond skupinu států zahrnující skandinávské země, Švýcarsko či Nizozemí, které leží někde mezi dvěma výše zmíněnými systémy. Jsou to především tyto země, na které se primárně zaměří později Lijphart.

Třetí typ politického systému, tedy **pre-industriální** Almond staví na třech subkulturách, které se nacházejí na evropském kontinentě. Jedná se o *preindustriální subkulturu* (zpravidla katolická subkultura: například royalisté a křesťanští lidovci), *subkultura starších středních tříd* (konzervativci, liberálové) a *industriální subkultura* (socialisté, komunisté). Tyto subkultury mají dle Almonda tendence vytvářet své vlastní subsystémy rolí (např. katolická subkultura zakládá katolické školy, katolický tisk či katolické politické strany). Politická kultura v tomto systému není přizpůsobena politické struktuře, což má za následek, že kontinentální politické systémy jsou v důsledku více nestabilní než angloamerické politické systémy a jsou náchylné k převratům, kdy moc převezme charismatický vůdce.

Posledním typem politického systému jsou **totalitní** režimy. Tento systém vykazuje stejně jako ten angloamerický určitou homogenitu, avšak té je v totalitní kultuře dosahováno mocenským nátlakem. V tomto ohledu je tato politická kultura nekonsensuální, jelikož podpory systému je v ní dosahováno pomocí tlaku a donucování. Politický systém, stejně jako celá společnost a veškeré organizace, jsou kontrolovány z mocenského centra. Společnost v totalitním politickém systému se vyznačuje vysokou mírou konformity a apatie. Mocenské elity jako jsou byrokracie, strana, armáda či tajná policie jsou funkčně nestabilní.

Tuto Almondovu typologii, která byla založena na studiu dvou proměnných – politické kultury a funkční struktury, Lijphart zásadně odmítl, neboť nepovažoval za možné spojovat otázku politické stability systému výlučně s proměnnými politické kultury a sociální fragmentace. Právě na kritice Almondových závěrů vymezil také svou typologii západních demokracií, neboť Almondova typologie dle Lijpharta nedokázala vysvětlit skutečnost, že některé společnosti, přestože silně heterogenní vykazovaly vysokou míru demokratické stability.

1.2.2 Vymezení vůči typologii G. Almonda

Jak bylo popsáno výše, okolnosti vzniku modelu konsociační demokracii, potažmo vzniku Lijphartovy vlastní typologie primárně souvisí s jeho částečným vymezením (kritice) vůči

tezím G. Almonda. Výše zmíněný článek (*Comparative political systems*) z roku 1968 byl přínosný nejen jako reflexe Almondovy typologie, ale především v tom, že k dosavadní dimenzi (kritériím) masové politické kultury, dělenou na homogenní a segmentovanou, přidal Lijphart na rozdíl od Almonda novou dimenzi (kritéria) zaměřenou na chování elit, které mohou být buď soutěživé, nebo koaliční. Lijphartova typologie z části odpovídala typologie Gabriela Almonda, který samotného Lijpharta silně ovlivnil, což odpovídá i tomu, že odstředivá demokracie, založená na segmentované politické kultuře a soutěživém chování elit, viditelně odpovídala Almondově anglo-americkému systému a dostředivá demokracie, fungující naopak s homogenní politickou kulturou a taktéž „soutěživou“ elitou, vycházela z kontinentálního evropského systému. Lijphart však souhlasí s Almondovou typologií jen do jisté míry. Almondova typologie dle něho nedokázala dostatečně vysvětlit fakt, že i země se silně segmentovanou společností se vyznačují demokratickou tradicí. Západní demokratické státy by proto raději rozdělil na dvě skupiny: 1) angloamerické státy, země Commonwealthu a skandinávské země; 2) ostatní demokratické státy jako Francie, Itálie, Výmarská republika, Nizozemí, Rakousko a Švýcarsko.^{5 6}

Vůči dvou Almondově demokratickým systémům, ve kterých elity mezi sebou vždy soutěží, Lijphart představil ještě dva systémy, v nichž elity naopak z různých důvodů spolupracují.⁷ První z nich byl systém depolitizované demokracie⁸, který však upoutal daleko méně pozornosti než druhý systém, jenž představovala tzn. konsociační demokracie, v níž elity spolupracují i přes hluboce segmentovanou společnost. Jsou to právě státy z druhé skupiny, jenž navíc Lijphart definoval jako státy stabilní, které můžeme označit jako vzorové příklady konsociační demokracie.

1.2.3 Obecné vymezení konsociační demokracie

Lijphart byl přesvědčený, že ve společnostech, jejichž obyvatelstvo je podle určitého klíče rozděleno, lze zavést a udržet stabilní demokracii. Segmentovaná společnost očima Lijpharta však není jen otázkou národnosti. Segment pro Lijpharta vzniká pomocí jakéhokoliv společenského štěpení, respektive konfliktních linií, které definoval pomocí koncepce S. Rokkana a S. M. Lipseta. Za konfliktní linii je dle nich považován výsledek jakéhokoliv střetu

⁵ Lijphart, A.: *Consociational Democracy*, s. 211.

⁶ Tuto druhou skupinu navíc Lijphart rozdělil na systémy stabilní (Švýcarsko a Nizozemsko) a nestabilní (Výmarská republika a Třetí a Čtvrtá francouzská republika). (tamtéž, s. 211)

⁷ Lijphart, A.: *Typologies of Democratic Systems*, s. 14-17.

⁸ Depolitizovaná demokracie byla charakteristická pro svou homogenní politickou kulturu a absenci politických konfliktů. Samotný autor předpokládal, že se tento typ stane dominantní v Evropě, i když následný politický vývoj, kdy naopak docházelo ke společenskému štěpení, toto nepotvrdil (Andeweg, 2001, s. 117-128).

v politickém měřítku a jsou to právě konfliktní linie, které nám od sebe oddělují příznivce a odpůrce dané politické otázky či určité ideologie. V rámci své koncepce zároveň konfliktní linie dělí na teritoriální (např. linie město x venkov) a funkcionální (linie pracující x vlastníci).

Konfliktní linie, jdoucí skrz společnost, zákonitě rozdělují lid na různorodé skupiny. Sjednocujícím prvkem v rámci skupin je skutečnost, že její členové mají na určité politické, respektive ideologické otázky obdobnou perspektivu, která je nejen sjednocuje, ale například vede i k tomu, že volí stejné či velmi podobné reprezentanty, jenž se záhy stávají jejich reprezentanty. Lijphart však pojem „reprezentant“ ve své práci nepožívají a raději volí pojem „elita“. V jeho případě však není vždy automatické, že elitou se člověk stává zvolením. Elitou může dle něj být kdokoliv s tím, že však musí požívat jisté míry autority. Jakým způsobem toho docílí není v tomto případě důležité.

Konsociační model demokracie lze vnímat de facto jako model chování elit, který je v tomto případě charakteristický pro vědomou a potřebnou snahu o spolupráci. Elity v segmentovaných společnostech, zastupující primárně zájmy svých segmentů (voličů), mají v podstatě na výběr ze dvou možností. Buď budou spolupracovat napříč politickým (kulturním) spektrem a vystupovat za hranicemi svého segmentu, nebo vést konkurenční zápas o dominantní postavení uvnitř státu, což k jeho stabilizaci rozhodně nepřispěje. Pokud zvolí první možnost, tedy spolupráci, která je dle Lijpharta zásadním prvkem pro zavedení a stabilitu konsociační demokracie, tak nejvhodnějším nástrojem je vytvoření tzv. „velké koalice“, zahrnující představitele všech společenských segmentů. Spolupráce elit je tedy první a klíčovou, nikoliv však jedinou podmínkou pro fungování demokracie v segmentovaných společnostech.⁹

V této souvislosti je nezbytné zmínit, že podoba „velké koalice“ nemusí být přímo podobu koaliční vlády. Lijphart postupem času zmiňoval několik možných variant „velké koalice“, např. v první práci, věnované konsociační demokracii, uvádí poradní výbory v Nizozemsku, jejichž moc byla sice formálně omezená, ale faktický vliv měly značný.¹⁰ Může jít proto o koaliční vládu či jen neformální uskupení elit, které však požívá zásadního vlivu. Klíčové je, aby existovalo těleso, které bude sloužit jako místo pro setkávání elit, které spolu budou na tomto místě komunikovat, případně vyjednávat a vytvářet kompromisy. Pro Lijpharta se tak existence „velké koalice“ stala jedním ze základních charakteristických znaků konsociační demokracie.

⁹ Lijphart, A.: *Consociational Democracy*, s. 211.

¹⁰ Tamtéž, s. 214.

Druhou nezbytnou podmínkou pro fungování konsociační demokracie je ochota elit ke konsenzu. Elita samozřejmě mohou spolupracovat, ale pokud nevezme v úvahu i několik základních skutečností, tak její spolupráce nemůže být dostatečně efektivní. Elita proto musí:

1. být schopna vypracovat vhodná řešení, která by akceptovala rozdílné zájmy a požadavky jednotlivých segmentů;
2. dokázat překlenout hranice mezi segmenty a elitami jiných komunit;
3. mít zájem na uchování demokratického systému;
4. být schopna rozeznat nebezpečí plynoucí z fragmentace.¹¹

Bez ohledu na to, jak silně je společnost segmentována po politické, náboženské či etnické stránce a jak hluboké jsou konfliktní linie, je dle Lijpharta pro úspěšnou spolupráci nezbytné, aby si elita byla vědoma výše vypsanych skutečností. Elity musí projevovat zájem o spolupráci, která je nezbytná pro stabilitu systému, a ideálně jí rozvíjet uvnitř velké koalice bez ohledu na její formát.¹²

Lijphart pro začátek stanovil tyto dvě základní podmínky, tedy možnost velké koalice jako ideálního modelu spolupráce a ochotu elit ke spolupráci. Bez těchto dvou skutečností lze jen těžko zavést či dokonce udržet konsociační demokracii a je otázkou, zda se to netýká obecně všech modelů demokracií.

1.2.4 Vztahy aktérů uvnitř konsociační demokracie

Chování elit je pro Lijpharta velmi důležitou podmínku pro zavedení a udržení konsociační demokracie, a proto vedle výše popsaných podmínek, které jsou pro chování elit nezbytné, Lijphart dále rozvíjí chování elit ve třech vztahových rovinách: vzájemný vztah elit, vztah mezi segmenty na masové úrovni a vztah elity ke své segmentu. Tyto vztahové skutečnosti pouze doplňují výše vypsané podmínky a přispívají k vyšší stabilitě systému.

Vzájemný vztah elit je klíčovým prvkem ovlivňující stabilitu konsociační demokracie. Pro vzájemnou spolupráci elit, která je pro Lijpharta nezbytná, stanovuje tři základní faktory, které přispívají ke zvýšení možnosti spolupráce. Zaprvé se jedná o existenci vnější hrozby, která je navíc reálná. V případě, že elity cítí ohrožení pro jejich stát, zvyšuje se jejich snaha a zájem o jednotu a spolupráci, aby mohli lépe čelit hrozbě, která před nimi stojí. Jedná se např. o válečná léta, která přispívají k posílení vazeb mezi elitami, jenž rázem mají společný zájem v podobě

¹¹ Tamtéž, s. 216.

¹² Hloušek, V. & Kopeček, L.: Konsensuální a konkurenční demokracie, s. 206-207.

porážky nepřítele.¹³ Druhým faktorem, který přispívá ke spolupráci elit, je víceúrovňově vyvažování moci mezi segmenty. To má zamezit především tomu, by jeden ze segmentů nezískal nad všemi ostatními viditelnou hegemonii. V této souvislosti Lijphart zdůrazňuje, že pro konsociační demokracii je mnohem vhodnější vícestranický systém, který zajistí stabilitu spíše než systém dvou stran.¹⁴ Posledním z faktorů je faktor založený na přesvědčení, že pro mezielitní spolupráci je vhodnější, když rozhodovací aparát má relativně nízké výdaje. Lijphart se totiž obává, že pokud by rozhodovací aparát měl k dispozici velké množství prostředků pro (re)distribuci, mohla by snadno nastat situace, kdy dané prostředky by mohly být přednostně směřovány do určitého segmentu, což by zákonitě ostatní nepřivítaly s přílišným nadšením. Došlo by tak k narušení rovnováhami (spolupráce) mezi nimi a vzniku potenciálního konfliktu, který by ohrozil funkčnost konsociační demokracie.

Další vztahovou oblastí jsou vztahy mezi jednotlivými segmenty na masové úrovni. Pro země, ve kterých lze zavést konsociační demokracii, je typické, že hranice mezi jednotlivými segmenty jsou viditelné, což Lijphart považuje za stabilizující faktor. I když je přesvědčen, že odlišné segmenty mohou koexistovat v jednom státní útvaru, tak pro snížení rizika případného konfliktu, který může nastat, když spolu přijdou jednotlivé skupiny do těsného kontaktu na masové úrovni, podporuje myšlenku založené na tom, že jednotlivé subkultury by měly být zapouzdřeny a od sebe odděleny viditelnou hranicí. Lijphart ve svých pozdějších pracích uvádí, že teorie o pozitivním účinky přesahujícího členství platí jen pro homogenní společnosti. Příslušníci jednotlivých segmentů žijící např. v jedné městské čtvrti velmi snadno dospějí ke konfliktu (např. který jazyk bude uváděn jako první na veřejných vývěscích), který by navíc mohl vzniknout z malicherných, sousedských sporů. Riziko, že by takový konflikt přerostl do masového měřítka, je v podmínkách segmentovaných společností natolik velký, že Lijphart doporučuje jejich oddělení a vymezení přesných hranic mezi nimi. Je však nezbytné zmínit, že Lijphart nedoporučuje vznik jakýchsi uzavřených ghett, jak by se někomu mohlo na první pohled zdát. Přesné vymezení oblastí s konkrétní většinou určitého segmentu má vést jen tomu, že v dané oblasti bude daný segment požívat jisté míry autonomie a jeho jazyk, náboženství, tradice apod. zde budou upřednostňovány na úkor jiných (menšinových), které však budou zase dominantní ve své vymezené oblasti. Zřetelné segmenty společnosti podle něj navíc snáze

¹³ Lijphart uvádí několik příkladů z období první a druhé světové války, kdy např. v Belgii, kterou považuje za silně fragmentovanou, došlo k přizvání socialistů do vládní koalice, i když doposud byli drženi mimo ni.

¹⁴ Tamtéž, s. 218.

formulují své zájmy a efektivněji se organizují, což pro spolupráci na státní úrovni má nebývalý pozitivní dopad.¹⁵

Posledním vztahem, kterým se Lijphart zabývá, je vztah elit k vlastnímu segmentu na masové úrovni. Stejně jako v každé demokracii, tak i v případě konsociační demokracie je nezbytné, aby elity při vzájemné spolupráce neztratily kontakt se svým vlastním segmentem (voličstvem) a jednali tak, aby nepřišli o jejich podporu, což Lijphart nazývá vnitřní politickou soudržností uvnitř segmentu.¹⁶ V rámci dané vztahové roviny navíc předpokládá adekvátní artikulaci zájmů dané subkultury¹⁷ a v neposlední řadě, dle Lijpharta evidentní faktor, všeobecně rozšířený souhlas na základních principech vlády.

1.3 Reformulace konsociační demokracie

Jak již bylo zmíněno výše, Lijphart několikrát svůj model modifikoval s tím, že výsledkem této práce byla zcela nový model konsensuální demokracie, kterému se však v této práci nebudu podrobněji věnovat. Zásadnímu přepracování se modelu dostalo v rámci práce *Democracy in Plural Societies*, ve které Lijphart stanovil základní znaky konsociační demokracie a zároveň stanovil podmínky ovlivňující její zavedení a následné udržení.¹⁸

1.3.1 Znaky konsociační demokracie

Arend Lijphart v knize *Democracy in Plural Societies* stanovuje čtyři základní znaky, které musí splňovat demokracie, aby mohla být označena za konsociační. Většina z nich vychází z logiky prvotní definice, tedy existence velké koalice jako symbolu spolupráce a vůbec ochoty ke spolupráci, a některé byly přidány až v této publikaci. Za základní znaky svého modelu Lijphart považuje:

1. Velká koalice

Jedná se o první a zároveň nejdůležitější znak konsociační demokracie. Lijphart ve velké koalici vidí ideální formát pro spolupráci elit, která, jak již bylo zmíněno, je pro životnost konsociační demokracie nezbytná. Velká koalice nemusí být zákonitě vládní koalicí, ale může fungovat i na neformální (nevládní) bázi (např. poradní orgán), avšak vždy musí požívat jistého zásadního vlivu na spravování země. V segmentových společnostech podle Lijpharta nemůže existovat jiný

¹⁵ Lijphart, A.: *Democracy in Plural Societies*, s. 87.

¹⁶ Lijphart, A.: *Consociational Democracy*, s. 221.

¹⁷ V této souvislosti uvádí, že artikulace zájmů je v případě náboženských (třídních) skupin mnohem efektivnější než v případě jazykových zájmů, které nejsou tak jednoznačné a hůř uchopitelné, což uvádí na příkladu Švýcarska, kde jsou politické strany formovány na základě náboženské-ideologických skupin spíše než jazykových komunit.

¹⁸ Hloušek, V. & Kopeček, L.: *Konsensuální a konkurenční demokracie*, s. 210.

formát vládnutí, jelikož ten by zákonitě vedl k odstavení některého ze segmentů od možnosti podílet se na správě věcí veřejných, což by přispělo nejen ke snížení její loajality k danému státnímu útvaru, ale především ke zvýšení myšlenek o určité míře vlastní autonomie či dokonce státnosti.

2. Vzájemné (oboustranné) veto

Uvnitř silně segmentovaných společností můžeme nalézt menšiny, které nejsou početně, ekonomicky či politicky natolik silné, aby se přímo mohly podílet na velké koalici.¹⁹ Pro jejich politickou ochranu je proto nutné, aby v oblastech, ve kterých může být daná menšina ohrožena (např. vzdělání, kultura aj.), byla možnost práva veta, které mohou reprezentanti dané menšiny použít v případě vlastního ohrožení. Toto právo může být zakotveno přímo v ústavě daného státu, nebo na základě neformální dohody. Lijphart si je vědom, že existence práva veta pro množství menšin by mohlo vést k tzv. tyranii menšin. Založená na přesvědčení, že menšiny na cestě k prosazení vlastního zajmu budou vetovat vše, dokud nedosáhnou svého cíle. Lijphart se nicméně domnívá, že elity jsou si natolik uvědomělé, že časté využívání práva veta by se mohlo nakonec obrátit proti nim a jejich menšině (např. k jejich diskreditaci, kdy většiny ztratí vůli a ochotu s nimi o čemkoliv jednat), a proto ho budou používat jen v případě reálného ohrožení.

3. Proporcionalita

V politické a správní sféře by rozložení sil mělo být ustanoveno na základě striktní proporcionality, kterou Lijphart staví proti většinovému principu. Předpokládá proto nejen účast všech segmentů na správě země, ale navíc jejich zastoupení by mělo být poměrné. Tento znak má pro Lijphart rovnou dvě důležité funkce. Zaprvé, dopomáhá (re)distribuuovat zdroje relativně spravedlivě mezi jednotlivé segmenty²⁰ a zadruhé přispívá a vybízí k aktivnímu zapojení všech segmentů do správy země a tím rozšiřuje možnost pro uzavření funkčních koalic.

4. Autonomie jednotlivých skupin

Posledním a neméně důležitým znakem každé konsociační demokracie je autonomie, respektive federalizace pro jednotlivé segmenty heterogenní společnosti. Pokud jsou jednotlivé skupiny geograficky koncentrovány, dá se za vhodné řešení považovat federalismu. Naopak

¹⁹ Nebo jsou její součástí, ale uvnitř ní mohou být přehlasovány.

²⁰ V této souvislosti připomínám, že zdroje pro alokaci mají být co možná nejnižší, aby se předešlo případným neshodám ohledně jejich směřování (viz podkapitola 2.2.3).

v případě, když jsou segmenty navzájem promíchány či území státu není tak územně rozsáhlé, je vhodnější poskytnout určitou míru autonomie v kulturní oblasti. Lijphart konkretizuje: „*Věci, na kterých existuje společný zájem, mají být rozhodovány všemi segmenty společně...Avšak ve všech ostatních záležitostech mohou být rozhodnutí a jejich praktická implementace ponechána na konkrétním segmentu*“.²¹ Ve svých dalších dílech Lijphart specifikoval, jakou přesnou podobu má mít federace v konsociační demokracie.²² Autonomii jednotlivých segmentů má dle Lijpharta zaručit právě vzájemné veto, které stanovil jako jedním ze čtyř znaků svého modelu. Důrazem na autonomii jednotlivých segmentů však Lijphart opět vyzdvihuje především pluralitu společnosti, rozdílnost segmentů a jejich aktivní zapojení do správy státu.²³

1.3.2 Podmínky pro fungování konsociační demokracie

Již bylo zmíněno, jaké znaky musí mít demokracie, abychom jí mohli považovat za konsociační v Lijhartově slova smyslu. Ke vzniku modelu konsociační demokracie navíc Lijphart přidává podmínky, které na zavedení, a především udržení konsociační demokracie působí příznivým způsobem. V podkapitole 2.2.3 byla již zmíněna jedna z nejdůležitějších podmínek pro fungování konsociační demokracie, tj. spolupráce elit, které jsou nejen ochotny nalézat kompromisy, ale i dokázat překročit hranice mezi jednotlivými segmenty. Je to právě chování elit, kterému věnuje Lijphart značný prostor ve svých dílech, jelikož jí považuje za zcela stěžejní. V průběhu své vědecké kariéry však Lijphart vyjmenoval ještě několik dalších, neméně důležitých podmínek, které působí příznivě na fungování konsociační demokracie.

První podmínka se týká struktury společnosti. Jak již bylo řečeno, Lijphart je přesvědčen, že i v segmentovaných společnostech může fungovat stabilní demokracie. Segmentů, které mohou vznikat na základě jakýchkoliv společenských štěpení, však musí být určitý počet. Za ideální stav společnosti pro konsociační demokracie Lijphart považuje společnost, která je rozdělena na vícero segmentů, pokud možno podobně velikých s tím, aby ani jeden z nich nedominoval nad ostatními. V tomto ohledu má však i Lijphart stropní hranici. Pokud je segmentů více než pět, situace se stává nepřehlednou, respektive nevhodnou pro úspěšnou spolupráci elit.

Vzhledem k tomu, že společnost je rozdělena na několik segmentů, je logicky další podmínkou i vícestranický systém, ve kterém se bude pohybovat tolik stran, kolik je jednotlivých segmentů tak, aby každý z nich měl své zastoupení, což povede nejen k efektivnější spolupráci mezi nimi,

²¹ Lijphart, A.: *Democracy in Plural Societies*, s. 41.

²² Lijphart doporučuje federaci s decentralizovanou vládou, dvoukomorovým parlamentem, ve kterém bude jedna komora sloužit primárně pro zastoupení menšin a psanou a rigidní ústavou

²³ Tamtéž, s. 42.

ale i zabezpečení územní integrity země, která by v případě, že by určitý segment neměl své politické zastoupení, mohla být ohrožena myšlenkami po větší autonomii či dokonce nezávislosti.

Ze států, které Lijphart uvádí jako příkladové konsociační demokracie, si nelze povšimnout podobnosti ve velikosti území daných států. Velikost státu má totiž důležitý vliv na fungování konsociační demokracie. V územně menších státech mají totiž elity daleko snadnější možnost pro setkávání, a tudíž i spolupráce. Na druhou stranu Lijphart tvrdí, že: *„Je-li však země příliš malá, její zásobárna politických talentů je také značně skromnější. A poněvadž konsociační demokracie potřebuje výjimečně schopné a moudré vedení, jistá drobnost je příznivým faktorem jen do jisté míry.“*²⁴

Uvnitř každé společnosti ať již je homogenní, či heterogenní naleznete konfliktní linie, které štěpí danou společnost. V případě konsociační demokracie, která je postavena na heterogenní společnosti, zákonitě bude existovat poměrně velké množství štěpení. Lijphart sděluje: *„Jsou-li přítomna dvě či více štěpení, je třeba zajistit, jak se k sobě vztahují – zejména zda se protínají či ne. V praxi se taková perfektní štěpení ale vyskytují málokdy.“*²⁵ Lijphart je přesvědčen, že čím větší počet štěpných linií, tím je vyšší pravděpodobnost, že dojde k jejich protínání, což dle něj zvyšuje pravděpodobnost stabilního systému. Této podmínce však Lijphart nevěnuje tolik pozornosti a ani důležitosti.

Přítomnost jasně vymezených hranic zdůrazňoval je pro Lijpharta mnohem důležitější, což ve své prvotní práci, když pracoval se vztahovými rovinami mezi jednotlivými aktéry (viz podkapitola 2.2.4, pozn. autora). Ve své práci ze 70. let proto píše, že *„Jasně hranice mezi segmenty v pluralitní společnosti skýtají možnost omezit vzájemný kontakt a následně snížit možnost šance na případný antagonismus, který může přerůst v nepřátelství.“*²⁶ Lijphart jde však ještě dál a tvrdí, že jednotlivé segmenty by se od sebe měly striktně oddělit, resp. segregovat, což pro většinu pozorovatelů nemá pozitivní konotaci. Na druhou stranu je jeho postoj založen především na stabilním fungování konsociační demokracie, které by mohla být narušena, kdyby jednotlivé segmenty byly navzájem promíchány a docházelo by k praktickému střetávání jejich autonomních zájmů (např. jakým jazyk má být psán jako první na obecných vývěscích). Spolupráce mezi jednotlivými segmenty má být dle Lijphart zajištěna pouze na vrcholné úrovni, resp. mezi elitami jako reprezentanti daných segmentů. Nicméně by bylo

²⁴ Lijphart, A.: *Democracy in Plural Societies*, s. 67.

²⁵ Tamtéž, s. 75.

²⁶ Tamtéž, s. 88.

nepravdivé, kdybychom se domnívali, že Lijphart chce jednotlivé segmenty rozdělit od sebe a uzavřít do ghett.

Od toho se odvíjí i poslední podmínky, kterou Lijphart ve své práci *Democracy in Plural Societies* zmiňuje, a to tradice spolupráce elit. V podkapitole 2.2.3 o formě a důvodech spolupráce elit bylo řečeno již to stejné, co Lijphart zmiňuje i zde, a proto není nutné se opakovat, ale pouze odkázat na tuto část mé práce.

Podmínek, které Lijphart váže ke stabilitě konsociační demokracie, je ještě značné množství (např. k formě ústavy). Vzhledem k rozsahu této práce však není možné jejich hlubší uvedení. Na závěr je nutné zmínit, že výše vypsané podmínky jsou sice příznivé, nikoliv však zásadní fungování konsociační demokracie.

1.4 Kritika konsociační demokracie

Zveřejněním článku v časopise *Comparative Political Studies*, kde poprvé představil svůj model konsociační demokracie, vzbudil Lijphart značný zájem o svou osobu, a hlavně svou práci. V průběhu 60. let minulého století, kdy probíhala v rámci politologické obce silná debata o fungování demokratického systému a jejich aplikování v jiných částech světa, byla Lijphartova typologie přivítána s nadšením a získala si celou řadu stoupců. Nebyla by to však vědecká práce, kdyby nebyla podrobena kritice odpůrců. Jestliže původní teorie z 60. let byla podrobena kritice jen velmi mírně, tak její pozdější reformulace, a především Lijphartova snaha o její zuniverzálnění, jejíž výsledkem byl zrod zcela nového modelu konsenzuální demokracie, byla podrobena mnohem silnější a v mnoha případech zasloužené kritice.

Nelze konkrétně nezmínit dva kritiky, kteří v rámci politologické obce požívají významného vlivu. První z nich je Giovanni Sartori, který v souvislosti s konsociační demokracií ve své knize *Srovnávací ústavní inženýrství* píše: „Lijphart měl naprostou pravdu, když řekl, že demokracie může fungovat i v nepříznivých podmínkách, uchýlí-li se k největšinové, konsociační praxi...“, vzápětí však dodává: „Konsociační demokracie je systém křížích se tlaků, který drží pohromadě vyvažující, solidární elity, jež si předsevzaly, že budou neutralizovat odstředivé tendence své společnosti...Souhlasím-li tedy s první formulací, s druhou souhlasit nemohu (konsenzuální demokracie, pozn. autora).“²⁷ Sartori a mnoho dalších svůj nesouhlas s Lijphartem směřují spíše až k jeho pozdějším pracím, resp. konsenzuální demokracii.

²⁷ Sartori, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*, s. 86.

Vzhledem k tomu, že konsenzuální model demokracie není předmětem této práce, není nutné tuto kritiku podrobněji zmiňovat.²⁸

Druhým, neméně důležitým kritikem, byl Robert Dahl, jenž je ve svém pojednání *O demokracii* mnohem kritičtější k původní konsociační demokracii než Sartori. Předně se pozastavuje nad malým výskytem tohoto modelu, což dává zavinu především podmínkám, které Lijphart stanovil pro konsociační demokracii a které málokde existují, případně fungují. Dahl konkrétně uvádí schopnost vytvářet kompromisní stanoviska a existenci spolehlivých a ke spolupráci ochotných elit. Zároveň se Dahl pozastavuje nad opozicí v konsociační demokracii. Ta je v případě konsociační demokracie upozaděna na úkor stability a ztrácí tak svou nezastupitelnou úlohu, která je potřebná v každé demokracii. Posledním bodem kritiky je pro Dahla možnost vzájemného veta. Dahl chápe potřebu kompromisu, ale obává se zablokování celého systému. Na základě těchto argumentů je přesvědčen, že konsociační demokracie není ideálním modelem pro segmentované společnosti, a pro řešení dané problematiky jsou daleko vhodnější speciální řešení, která jsou jednotlivě vytvořena pro prostřední v dané zemi, spíše než univerzální model, o který se samotný Lijphart pokoušel.²⁹

Hlavní body kritiky konsociační demokracie jsou proto následující:

1. Snížená efektivnost vlády

Vzhledem k tomu, že velká koalice je složená z více než tří stran, je její akceschopnost značně snižená, což se dle kritiků následně promítne i do správy země, resp. ekonomického rozvoje.³⁰ Vlády mají v konsociačních demokraciích před sebou navíc množství překážek ve formě vzájemných vet, které jí brání k prosazení potřebných změn. To můžeme mít v konečném důsledku vliv na samotnou podobu demokracie, která v důsledku zablokování (re)distribuce majetku může být značně poškozena. Podíváme-li se však na země, které Lijphart zařadil mezi konsociační (např. Nizozemsko) a jejich vlády jsou tvořeny na základě velkých koalic, tak tento bod kritiky odpadá. Nizozemsko není nejen rozvojovým státem, ale jeho kvalita demokracie patří k vysněným cílům mnohých demokracií.³¹

²⁸ Hlavním předmětem kritiky je skutečnost, že Lijphart se pomocí konsenzuálního modelu demokracie snažil svou teorii demokracie zuniversalizovat. Dosavadní konsociační model uplatňovat pouze na státy se segmentovanými společnostmi. Nový model však přestal brát ohled na kulturní prostředí a zaměřoval se nejen na heterogenní, ale i homogenní útvary, což je dle kritiků zásadní popření dosavadního směřování Lijphartových tezí.

²⁹ Dahl, R.: *O demokracii*, s. 172-173.

³⁰ Miroslav Novák, český politolog a též kritik Lijphartovy práce, však upozorňuje, že mezi akceschopností a účinností v socio-ekonomickém pojetí nemusí být kauzální souvislost (Novák, M.: *Jakou demokracii pro nové demokracie? Konsenzuální model, efektivita a kulturně homogenní země*, s. 12).

³¹ Na základě šetření organizace Freedom House získalo Nizozemsko v součtu 99 ze 100 bodů a zařadilo se tak k zemím s nejrozšířenější škálou politických a občanských práv.

2. Autonomie segmentů

Zatímco Lijphart se domnívá, že dostatečně autonomie pro jednotlivé segmenty, může zaručit stabilitu a územní integritu daného státu, tak naopak kritici jsou toho názoru, že může podněcovat ke stupňování nároků na autonomii, což může zajít až do takových krajností jako je úplná nezávislost. Usuzují tak na základě skutečnosti, že elity uvnitř jednotlivých segmentů, budou v boji o přízeň voličů využívat různé praktiky, z nichž některé mohou cílit na extrémní požadavky voličů, kteří mohou být zklamáni z dosavadního vývoje. To by nakonec mohlo vést k situaci, že ve volebním boji budou nuceni i umírněné kandidáti přistoupit na extrémističtější rétoriky, která se uvnitř daného segmentu může točit i kolem pojmů jako je „větší autonomie“ či „nezávislost“.³²

3. Nefunkční opozice

Poslední bod kritiky se týká opozice, resp. její nedostatečné role uvnitř konsociační demokracie. Lijphartův model dle mnohých odsouvá opozici na úplný okroj politiky, čímž dochází ke ztrátě její nezaměnitelné role, která spočívá v kontrole a kritice vládních kroků. V případě, že tato role pozbývá smyslu, může dojít k ještě hlubšímu strukturální štěpení společnosti a opět ohrožení územní celistvosti země.

Lijphart si je těchto slabín dobře vědom, nicméně se domnívá, že princip hledání kompromisu napříč všemi segmenty společnosti a jejich aktivní zapojení do správy státu převažují nad všemi výše zmíněnými argumenty. Zároveň tvrdí, že zatím nikdo nebyl schopen nabídnout dostatečně funkční alternativu jeho konsociační demokracie.

³² Reynolds, A.: Majoritarian or Power-Sharing Government, s. 167.

2. Aplikování konsociačního modelu na Izrael

Následující (druhá) část této práce je rozdělena do dvou základních oddílů. První oddíl se bude věnovat tomu, zda současnou izraelskou společnost lze považovat za segmentovanou a lze tedy na ní aplikovat model konsociační demokracie, naproti tomu druhý oddíl se zaměří na vyhledávání znaků konsociační demokracie, tak, jak je stanovil Lijphart ve své práci *Democracy in Plural Societies* (viz podkapitola 2.3.1), v izraelském politickém systému. Oba oddíly mají obdobný cíl, tedy zjistit, zda lze aplikovat model konsociační demokracii na Izrael, respektive jsou-li některé jeho znaky již přítomné v izraelském politickém systému, případně které přesně z nich.

Struktura společnosti, respektive existence společenských segmentů je nezbytnou podmínkou pro aplikaci konsociačního modelu. Právě proto bude v následující části práce předloženo několik argumentů, které dokáží, že izraelská společnost, i když je většinově vnímána jako homogenní, je silně segmentovaná a vzájemné vztahy mezi jednotlivými segmenty jsou značně problematické.

V této souvislosti je nezbytné zmínit, že již samotný Lijphart ve výše zmíněném díle, vydaném v roce 1977, označil Izrael za semi-konsociační demokracii. Tehdejší izraelská společnost byla sice považována za segmentovanou, nicméně izraelský systém splňoval jen některé znaky konsociačního modelu. Právě proto Lijphart zařadil Izrael do skupiny států, na které díky společenské struktuře sice lze aplikovat konsociační model, ale jeho znaky daný stát z různých důvodů nesplňoval všechny. Je otázkou, zda argumenty, kterými podložil svou tezi, jsou i po čtyřiceti letech stále platné. Argumentům a jejich aktuální platnosti se bude taktéž věnovat druhý oddíl této práce.

2.1 Segmentovaná společnost v Izraeli

Izrael je celosvětově vnímán jako židovský stát, což ve svém obsahu uvádí i rezoluce VS OSN č. 181 z roku 1948, na jejímž základě samostatný izraelský (židovský) stát vznikl. Následný politický vývoj přispěl k umocnění dojmu, že Izrael je výhradně stát Židů³³ a jehož společnost je tedy silně homogenní. Situace je však poněkud odlišná. I když dnešní izraelskou společnost lze z národnostního hlediska bezesporu považovat za většinově židovskou, tak stále více než jednu čtvrtinu celkové populace tvoří příslušníci menšin. Vedle Arabů, kteří se dále dělí dle

³³ Slovo „Žid“ budu využívat k označení osoby, která se hlásí k židovskému národu, a naopak slovo „žid“ v případě vyznavačů judaismu, což nemusí být vždy totožné.

vyznání na muslimské a křesťanské, jsou to např. i Drúzové.³⁴ Za standartních okolností by dle výše uvedených statistických údajů bylo patrné, že všeobecné vnímání izraelské společnosti jako většinově židovské je založeno na pravdivé skutečnosti. Částečně tomu tak doopravdy i je, nicméně zároveň musíme vzít v potaz, že zmíněné tři čtvrtiny židovské populace nejsou rozhodně jedolitým celkem už jenom proto, že jím prochází několik konfliktních linií. To by však nebylo nic až tak neobvyklého. Každý národ má své konfliktní linie, z nichž některé jsou standartní (běžné) pro většinu z nich (např. linie pravice – levice), jiné jsou naopak specifické pro danou oblast (např. linie šiité – sunnité). V rámci židovské populace v Izraeli však nalezneme několik konfliktních linií, které jsou nejen specifické pro židovský národ, ale i natolik hluboké, že jejich překonání je v porovnání s běžnými liniemi velmi obtížné (viz podkapitoly 2.1.1 a 2.1.2).

Baruc Kimmerling, izraelský sociolog, v této souvislosti rozděluje dělicí čáry v rámci společností na dvě kategorie: 1) hranice, myšleny nejen geografické ale i sociální (jazykové) mezi jednotlivými etniky, a 2) linie, které štěpí etnika podle hodnotových měřítek.³⁵ V případě Izraele lze nalézt obě tyto kategorie, nicméně vzhledem k tomu, že linie vedené hodnotnými měřítky jsou mnohem hlubší (významově důležitější) a tudíž i hůře překonatelné, bude se jim tato práce věnovat primárně.

Uvnitř izraelské společnosti nalezneme několik takovýchto linií, a to nejen mediálně známou linii Židé – Arabové (zde samozřejmě panuje i jazyková hranice) a klasickou pravice – levice, ale i pro izraelskou společnost specifické linie Sefardové – Aškenázové – Mizrachim, sionisté – nesionisté – antisionisté a v neposlední řadě i sekularismus – religiönismus³⁶. Všem těmto štěpným liniím budou věnovány následující dvě podkapitoly s cílem dokázat, že izraelskou společnost nelze označit za homogenní, ale spíše za hluboce segmentovanou. Segmentovanost společnosti je totiž nejen klíčovou podmínkou pro aplikaci konsociačního modelu, ale má i významný dopad například na podobu stranického systému (viz podkapitola 2.1.3). Zatímco podkapitola 2.1.1 se bude věnovat výhradně štěpením uvnitř židovské (většinové) populace

³⁴ Údaje vycházejí z průzkumu z února 2014, který provedl izraelský statistický úřad (Israel Central Bureau of Statistic), z jehož dat budu ve své práci z velké části vycházet. Z celkového počtu 8,15 milionů obyvatel Izraele jsou ze 75 % Židé, 20,7 % Arabové a 4,3 % ostatní etnika (především Drúzové a Beduíni). Údaje jsou dostupné na www.theodora.com/wfbcurent/israel/israel_people.html [cit. 25. 5. 2017].

³⁵ Kimmerling, B.: *The Israeli State and Society – Boundaries and Frontiers*, State Universtiy of New York Press, New York 1989.

³⁶ Přesvědčení, že náboženství (v tomto případě judaismus), respektive jeho představitelé, potažmo normy (právo) by mělo zasahovat do podoby (fungování) státu. Stát a „církev“ by měly být navzájem provázány.

Izraele, tak podkapitola 2.1.2 bude zaměřena na jednu konkrétní konfliktní linii uvnitř izraelské společnosti.

2.1.1 Konfliktní linie uvnitř židovské společnosti

Zásadní linie, která prochází židovskou společností v Izraeli, je **linie vnitro-etnická** (kulturní). Většina židovské populace, žijící na území dnešního Izraele, pochází z různých koutů světa, ze kterých (ne)dobrovolně emigrovala s cílem začít nový život ve Svaté zemi, v Palestině. Podle oblastí, odkud pochází jejich předci, se Židé dělí na sefardské (Pyrenejský poloostrov a Středomoří), aškenázské (střední a východní Evropa) a orientální neboli Mizrachim (severní Afrika, země Blízkého východu a Indie). Mezi těmito třemi skupinami panuje zásadní rozdíl. Vedle mnoha drobných i zásadních odlišností v kulturní životě panuje hlavní rozdíl v politicko-náboženských otázkách, které vedou k segmentaci židovského etnika. Zatímco Židé sefardského původu reprezentují spíše tradicionalistickou a nábožensky založenou složku izraelské společnosti, tak naopak Aškenázové zastávají mnohem více sekulární způsob života a žijí víceméně moderním způsobem, což však neznamená, že i v řadách Aškenazů nenalezneme nábožensky hluboce založené židy.^{37 38} Rozdílnost mezi oběma segmenty se projevila i v přístupu k nově vzniklému státu. Když Izrael v roce 1948 vznikl, tvořili většinu tamější židovské populace právě Židé aškenázského původu. Zároveň samotný sionismus, tedy židovské státoprávní (nacionální) hnutí, vzniklo v prostředí těchto Židů, z jejichž řad se následně rekrutovali i jeho přední představitelé (např. Chajim Weizmann, David Ben Gurion aj.).³⁹

Z těchto důvodů židovský stát de facto vznikl jako stát Židů aškenázského původu, kteří logicky zaujali i přední místa ve státní a politické sféře. Příchod Židů z oblastí Středomoří, a hlavně pak zemí Blízkého východu měl za následek vyvstání mnoha socio-ekonomických problémů, jenž se v nelehkém prostředí, ve kterém se Izrael v 2. polovině 20. století nacházel, musely nedokladně řešit.⁴⁰ Ponecháme-li nyní stranou odlišné náboženské praktiky nově přichozích Židů, které museli částečně přizpůsobit praktikám aškenázským Židům, tak zásadní rozkol spočíval v tom, že značná část přicházela z méně rozvinutých zemí, což představovalo

³⁷ Čejka, M.: *Judaismus a politika v Izraeli*, s. 8.

³⁸ V tomto dělení však panuje jeden zásadní připomínka a to, že většina charedim (nejkonzervativnější směr ortodoxního judaismu) jsou aškenázského původu (viz níže).

³⁹ Mizrahi, N. & Herzog, H.: *Participatory destigmatization strategies among Palestinian citizens, Ethiopian Jews and Mizrahi Jews in Israel*, s. 418.

⁴⁰ Židé z těchto oblastí přicházeli většinou až po roce 1948, respektive mezi lety 1948-53, kdy se proti Izraeli v důsledku první izraelsko-arabské války (Válka o nezávislost) vzedmula ohromná protižidovská, respektive protiizraelské vlny nenávisti v arabských společnostech, kterých byli tito Židé po staletí součástí.

značný sociálním problém.⁴¹ Nízká životní úroveň těchto Židů vedla společně s politickou „nadřazeností“ Aškenazů k etnickému odporu, který eskaloval především na přelomu 60. – 70. let minulého století.⁴² Postupem času nejen, že tato linie sílila, ale stala se i předmětem volebních kampaní. To logicky vedlo k etablování politických stran, které se výhradně zaměřovaly na toto štěpení a na zastupování zájmů daného vnitro-etnického segmentu (viz podkapitola 2.1.3). I když se životní úroveň dnešní většiny Sefardů a Mizrachimů diametrálně zlepšila a jejich zástupci již zastávají vysoké státní pozice, tak v důsledku stále trvajících pocitu nadřazenosti některých Aškenazů a především díky neustálému přiživování štěpení některými politickými stranami, které se jasně profilují jako reprezentanti daného vnitro-etnického segmentu, tato konfliktní linie nadále přetrvává, i když daleko silnější štěpení dnes panuje v případě druhé konfliktní linie.

Druhé zásadní štěpení je vedeno podél **náboženské linie**. Toto štěpení je však poměrně náročné na uchopení, především kvůli tomu, že hranice mezi jednotlivými náboženskými segmenty se v důsledku jejich rozmanitosti těžko načrtávají. Jenom v rámci judaismu existuje několik myšlenkových směrů, jejichž názory a argumenty v otázkách víry jsou diametrálně odlišné. Pro usnadnění celé věci je toto štěpení vedeno na základě linie demokracie – teokracie, respektive preference klíčových náboženských segmentů k jednomu ze státních zřízení.⁴³

Zastánce současného demokratického zřízení nalezneme primárně v táboře sekulárních židů (*hiloni*), kteří zaujímají 40 % dnešní židovské populace Izraele.⁴⁴ Sekulární židé sice nedodržují halachu (souhrn židovského náboženského práva (pravidel)), avšak nemusí být automaticky ateisté. Judaismus totiž není jen náboženskou vírou, ale i životním stylem, a především národním sebeuvědoměním. Sekularismus v jejich podání není zároveň ideologický, tak jako tomu bylo dříve⁴⁵, ale spíše univerzalistický, jenž je spojením životního (moderního) stylu a oslabování židovských náboženských praktik v běžném životě.⁴⁶ Zastánce demokratického zřízení však nalezneme i u nábožensky založených židů. Tak zvaní tradicionalisté (*masorti*),

⁴¹ Mezi sefardskými a orientálními Židy panovala značná chudoba, resp. mezi nimi chyběla jakási střední třída (hluboká ekonomická rozdílnost), díky mizivé kvalifikaci zastávali podřadné pracovní pozice a jejich možnost do zapojení do správy země či politická angažovanost byly především v počátcích Izraele velmi nízké (Kimmarling, B.: *Boundaries and Frontiers of the Israeli Control System: Analytical Conclusions*, s. 273).

⁴² Čejka, M.: *Judaismus a politika v Izraeli*, s. 83.

⁴³ Tamtéž, s. 70.

⁴⁴ Všechny níže uvedené statistické údaje vycházejí z průzkumu společnosti Pew Research Center, který byl proveden na přelomu rok 2014 a 2015. Dostupné na www.pewforum.org/2016/03/08/israels-religiously-divided-society/ [cit. 25. 5. 2017].

⁴⁵ Ideologický sekularismus zastávali především Židé, kteří přicházeli od počátku 20. století do Palestiny, aby zde založili tzv. kibucí, tedy osady založené na mimo jiné kolektivním vlastnictví. Těchto socialistických komunit zbývá v dnešním Izraeli jen velmi málo (s osadami na Západním břehu nemají nic společného).

⁴⁶ Dowty, A.: *The Jewish State – A Century Later*, University of California Press, Berkeley 1998, s. 173.

kteří tvoří 23 % židovské populace, sice dodržují některé halachistické příkázání, ale jen v základní míře, zároveň respektují i jiné přístupy k judaismu, respektive neodsuzují sekulární židy jako židé z ortodoxnějších směrů. Tradicionalisté žijí poměrně moderním životem a jejich zbožnost není tak hluboká jako v případě religiózních a ortodoxních židů, čemuž ale nemusí vždy odpovídat jejich volební preference (viz podkapitola 2.1.3). Jejich pojetí víry jim nezakazuje legitimizovat izraelský stát, a i když s jeho vládou nemusí vždy ve vašem souhlasit, tak jsou tvrdí zastánci demokratického zřízení a zásadně nepodporují nárůst vlivu náboženství a jejich autorit ve správě věcí veřejných, právě naopak. Mezi oběma segmenty však i tak panují značné rozdíly, např. v tom, že pro téměř 60 % sekulárních židů je přednější příslušnost k Izraeli než k židovství (judaismu), u tradicionalistů je to přesně naopak a téměř 60 % z nich upřednostňuje příslušnost k židovství.⁴⁷

Naproti této „demokratické“ skupině stojí židé, kteří většinou podporují posílení náboženství ve správě státu, v krajní případě vznik teokratického (halachistického) státu. Opět je však nutné zdůraznit, že i tato část židů je různorodá a výše zmíněné tradicionalisty od nich nelze zcela většinou oddělit. Viditelnou část představují religiózní židé (*dati*) (10 %)⁴⁸, v jejichž řadách nalezneme i specifickou podskupinu tzv. náboženských sionistů.⁴⁹ Religiózní židé vyznávají především ortodoxní judaismus, který stojí na dodržování většiny halachistických pravidel, která se však snaží flexibilně skloubit s moderním způsobem života. Vedle nich stojí poslední náboženská skupina, jejichž příslušníci jsou souhrnně označováni jako tzv. charedim neboli ultraortodoxní židé. Jejich přísné lpění na ustanoveních halachy a negativní postoj vůči moderním aspektům života z nich činí nejzanícenější odpůrce sekulárního státu, potažmo sionismu. Charedim, tvořící 8 % dnešní židovské populace, zároveň je lze rozdělit dle přístupu ke státu na dvě podskupiny.⁵⁰ I když většina z nich odmítá současnou podobu Izraele, tak to neznamená, že ho zcela ignorují. Naprostá většina charedim zastává pragmatický přístup, což především znamená, že se účastní voleb a mají tak své zástupce v parlamentu, kde zastupují výhradně jejich zájmy, primárně v oblasti distribuční politiky (viz níže). Naproti nim stojí menšinová (nejradikálnější) část charedim, která je silně antisionistická, neuznává Izrael jako celek a odmítá se v jakýchkoliv formách podílet na uznání jeho legitimacy (účast ve volbách, přijímání finančních příspěvků aj.). Pokud bychom se opět podívali na sociologický průzkum

⁴⁷ Dostupné na www.pewforum.org/2016/03/08/israels-religiously-divided-society/pf_2016-03-08_israel-01-14/ [cit. 25. 5. 2017].

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Spojují sionismus a judaismus, resp. sionismus staví na principech Tóry. V Izraeli vidí první krok vedoucí k příchodu Mesiáše.

⁵⁰ Tamtéž.

společnosti Pew Research Center, zjistíme, že pro 80 % religiózních židů je židovství na prvním místě a u charedim je to dokonce 91 %. Díky schopnosti masivní mobilizace a výlučnému postavení náboženských politických stran⁵¹, které je zastupují, je tato skupina židů velmi vlivná. Tento faktor se bude postupem času jen umocňovat, a to především kvůli jejich natalitě, která je v porovnání s židy z jiných náboženských segmentů mnohonásobně vyšší.⁵²

Poslední sledovanou konfliktní linií, která štěpí židovské obyvatelstvo, resp. politické strany je pohled na **sionismus**. I když hlavní cíl tohoto hnutí byl již dávno splněn, tedy vznik židovského státu, tak i nadále se vede názorový spor o podobě státu, který je silně propojen (splývá) s náboženským štěpením (sekulární – religiózní Židé). Je zřejmé, že sionismu jako ryze sekulární hnutí bude mít své skalní odpůrce především na religiózní straně. Souhrnně se dá říci, že čím je žid religióznější, tím větší odpor k sionismu u něj převládá, i když existují výjimky (viz náboženský sionismus). Jeden z hlavních důvodů, proč zbožní židé odmítali a nadále odmítají sionistické hnutí je ten, že jeho primární cíl, tedy vznik židovského státu popíral (popírá) základní pilíř židovské víry založený na tom, že židovský stát bude založen výhradně až po příchodu Mesiáše, respektive na základě Boží vůle. Z tohoto důvodu mnoho rabínských autorit označilo sionistické aktivity za hříšné a příchod zbožných židů, především z východní a střední Evropy do Palestiny nebyl zapříčiněn tím, že se tito židé ztotožnili s myšlenkami sionismu, ale především kvůli tomu, že v jejich původních domovinách byly v důsledku masivních pogromů nuceni emigrovat a jako vhodné místo pro nový život si zvolili právě Palestinu, kde plánovali vyčkávat na příchod Mesiáše.⁵³ Faktem je, že i když současný židovský stát byl založen na principech sionismu a je tedy v přímém rozporu s náboženským právem, tak množství (ultra)ortodoxních židů od něj pobírá finanční příspěvky a to v nemalé míře, což však neznamená, že by se v jejich očích stal současný Izrael dostatečně legitimizován. Jedná se pouze o pragmatický (někdo by řekl až alibistický) přístup. Zároveň dnešní politické strany, které se reprezentují jako nesionistické (antisionistické), hájí primárně zavedené status quo⁵⁴,

⁵¹ Jsou to především politické strany (např. Šas), které zastupují zájmy ultra-ortodoxních židů, na jejichž hlasem stojí i padají izraelské vlády. Ryzím příkladem je současná (čtvrtá) vláda B. Netanjahua, která se opírá o většinu jednoho hlasu a jejíž součástí je právě i strana Šas (se sedmy mandáty). Paradoxem současné izraelské vlády je, že její součástí je i strana Kulanu, která je naopak značně sekulární (sionistická), potažmo liberální, což často vede ke střetům se stranou Šas uvnitř vlády.

⁵² Zatímco na sekulární rodina připadá v průměru 2,1 dětí na ženu, tak u charedim je to 4,2. Dle propočtů The Israel Democracy Institute vzroste v důsledku vysoké natality podíl charedim na celkové židovské populaci v Izraeli ze současných 11 % (2014) na 14 % (2024), resp. 19 % (2029). Údaje jsou dostupné na https://en.idi.org.il/media/4240/shnaton-e_8-9-16_web.pdf [cit. 26. 5. 2017].

⁵³ V této souvislosti je vhodné připomenout, že sionistické hnutí ve svých počátcích neplánovalo založení židovského státu výhradně v Palestině a bylo ochotno uvažovat i o jiných lokacích, např. v Latinské Americe, Africe či dokonce na Madagaskaru.

⁵⁴ I když Izrael vznikl na základě sionistických (sekulárních) principů, tak pro získání alespoň částečné podpory ze strany zbožných židů byla ještě před vznikem státu uzavřena dohoda mezi sionisty a zástupci ultraortodoxních

resp. snaží se o dodržování co možná nejvíce halachistických pravidel ve veřejném i soukromém životě. Pro obhájení své participace na správě země se hájí hlavně tím, že na Izrael hledí jako na předstupeň pro příchod Mesiáše a než tato doba přijde, tak se snaží o jeho přeměnu na halachistický stát (tj. náboženský sionismus).^{55 56} V této souvislosti je však nutné zmínit, že základní zákon, který je náhradou za ústavu, zamezuje účast ve volbách těm stranám, jež odmítají demokratický charakter státu, a proto náboženské strany musí být velmi obezřetné ve svých vyjádřeních o budoucí podobě Izraele.⁵⁷

Souhrnně řečeno, většinu (téměř 80 %) izraelské populace tvoří Židé, kteří jako každá sociální skupina mají odlišné hodnoty a názory na standartní politicko-ekonomické otázky, což je pro označení Izraele jako segmentované společnosti bezesporu nedostačující. V případě Židů však existují i jiné konfliktní linie (tj. především vnitro-etnická (kulturní), ale hlavně náboženská, s níž souvisí pohled na sionismus), které se od těch běžných diametrálně odlišují především ve významu, který jim je překládán. Jejich překonání je mnohem náročnější než v případě běžných (politicko-ekonomických) konfliktních linií, což má za následek mimo jiné i to, že dané segmenty, ohraničené na základě výše popsaných linií, volí své zástupce z politických stran, z nichž se většina profiluje, resp. kategorizuje podle jednotlivých segmentů (viz podkapitola 2.1.3). Situace, že by volič nehleděl na tyto linie a například situace, že by sekulární aškenázský žid volil stranu Šas, je téměř nereálná. Každý z náboženských směrů, potažmo židovských etnik mají své specifické politické strany, které většinově volí, jak bude dokázáno níže. Nalezneme samozřejmě i strany, které cílí na více segmentů, nicméně v rámci každého segmentu nalezneme vždy jednu dominantní stranu, která se prezentuje jako výhradní zastávce specifických zájmů daného segmentu.

Otázky, které z těchto štěpení plynou, hluboce rozdělují židovskou většinu v Izraeli na několik různorodých segmentů a jejich překonání (splnutí) není v současné době možné. Příklad za

židů, která obsahala čtyři základní body: 1) sobota (šabat) je celonárodní den odpočinku; 2) kašrut (košer) bude dodržován ve všech veřejných a vládních budovách; 3) jurisdikce ve věcech osobního statusu bude ponechává v gesci religiózních institucí (tj. rabinátů) a 4) existence autonomního náboženského vzdělávacího systému (tj. ješivy). Tato dohoda, resp. status quo je v Izraeli dodnes hluboce dodržováno a jeho sebemenší narušení vyvolá téměř vždy bouřlivé reakce.

⁵⁵ Podle sociologického průzkumu, uskutečněný v roce 2002, si téměř 38 % židovské populace Izraele přeje přeměnu současného demokratického státního zřízení na teokratické, tj. halachistické (Kra, B.: Down, but not out, Ha'aretz [on-line]. 15. 4. 2002. Dostupné na www.haaretz.com/jewish/books/down-but-not-out-1.47676 [cit. 25. 6. 2017].

⁵⁶ Na základě průzkumu společnosti Pew Research Center, který byl proveden na přelomu rok 2014 a 2015, vyplývá, že 63 % charedim má negativní vztah k sionismu, naproti tomu 33 % pozitivní, což jsou právě příslušníci náboženského sionismu. Dostupné na www.pewforum.org/2016/03/08/israels-religiously-divided-society/pf_2016-03-08_israel-01-15/

⁵⁷ Základní zákon – Kneset [on-line]. 1958. Dostupné na www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic2_eng.htm [cit. 29. 5. 2017].

všechny jest otázka, zda lze cestovat během šabatu. Na základě status quo, uzavřený mezi zakladateli státu a náboženskými autoritami, je sobota brána jako celonárodní den odpočinku, který však většina sekulárních židů k nelibosti svých více nábožensky založených občanů téměř nedodrží. Roztříštěnost dokazuje výsledek průzkumu, ve kterém pouze 3 % sekulárních židů považuje šabat za den odpočinku, který se má dodržovat, naproti nim 99 % religiálních a ortodoxních židů odpovědělo pozitivně.⁵⁸ Z evropského pohledu, kde role náboženství ve státě (společnosti) byla již dostatečně vyřešena, se tato situace může zdát jako z minulého století, jejíž zápletka (cestovat či nikoliv) je v dnešní době, která má daleko vážnější problémy, nezásadní a méně důležitá. Pro židovský národ, potažmo Izrael je to však otázka nejvyššího významu, která i nadále společnost rozděluje a ani jedna ze stran nehodlá ustoupit ze svých pozic.

Napětí a rezervovanost mezi jednotlivými židovskými segmenty je značné a pro mnohé mnohem zásadnější než spor mezi Židy a Araby.⁵⁹ Charedim a část religiálních židů hledí na Židy jiných náboženských proudů se silným opovržením, především za jejich životní styl, který považují za hříšný. Naopak sekulární židé dlouhodobě odmítají státní dotace na autonomní vzdělávací systém religiálních (ortodoxních) židů, nad kterým nemá stát žádnou kontrolu, kritizují osvobození nábožensky založených židů z vojenské služby, jenž je pro většinu občanů Izraele povinná (např. i pro občany arabského původu) a v neposlední řadě jim činí značné potíže, když musí v otázce osobního statusu (např. sňatek či rozvod) plně spoléhat jen na rozhodnutí rabínských soudů, v jejichž gesci daná oblast je a které zastávají značně odlišný postoj k víře než sekulární židé. Zároveň nelze opominout i vnitro-etnické štěpení, které se projevuje jak v politické volbě jednotlivých etnických segmentů, tak i běžném životě, kdy si někteří Sefardové stále stěžují na etnickou diskriminaci ze strany státu, jenž podle nich kontrolují „elitní“ Aškenázové. V této souvislosti je však nutné zmínit, že míra vnitro-etnického napětí na rozdíl od tohoto náboženského se viditelně snižuje. Na izraelské politické scéně nalezneme již velké množství sefardských politiků, i přesto otázka diskriminace je stále předmětem volebních kampaní ze strany některých politických stran, které jí úmyslně přiživují.

Z výše popsaného vyplývá, že židovská většina rozhodně není jednotnou a rozchází se i na základních otázkách ohledně podoby státu. Reprezentanti jednotlivých segmentů zastupují

⁵⁸ Dostupné na www.pewforum.org/2016/03/08/israels-religiously-divided-society/pf_2016-03-08_israel-01-16a/

⁵⁹ 58 % Židů v Jeruzalémě (většinově obydlený religiálními židy) bylo tohoto názoru, že konfliktní linie sekularismus – religionismus je největším problémem města, zatímco „pouze“ 23 % považovalo izraelsko-palestinský konflikt, jenž se Jeruzaléma velmi silně dotýká, za více důležitý (Čejka, M.: *Judaismus a politika v Izraeli*, s. 118).

zájmy, které jsou v mnoha oblastech zcela odlišné, z nichž některé narážejí na tvrdý odpor ostatních segmentů.

2.1.2 Konfliktní linie uvnitř izraelské společnosti

Konfliktní linie se však nenacházejí pouze v rámci židovské populace, ale i v rámci celé izraelské společnosti. První a základní konfliktní linií uvnitř ní je vedena opět na základě etnicity. Štěpení Židé – Arabové je bezesporu nejviditelnějším (nejmedializovanějším) štěpením, především v důsledku izraelsko-arabského konfliktu. Tato práce je však zaměřena především na Izrael a jeho společnost v jejímž rámci je nutné rozlišit Araby, žijící na Západním břehu Jordánu a v Pásmu Gazy, tedy místech, kde má v budoucnu vzniknout samostatný palestinský stát, a Araby, jenž mají na rozdíl od „palestinských“ Arabů izraelské státní občanství. Izraelská vláda k nelibosti mnohých zavedla pro tyto Araby označení „*izraelští Arabové*“, kteří jsou pevnou součástí izraelské společnosti a požívají stejných občanských práv jako jejich židovští spoluobčané. Právě jim se bude tato práce výhradně věnovat, a proto je vhodnější redefinovat štěpení na Židé – izraelští Arabové.

Nelze však pominout otázku Západního břehu Jordánu. První zásadní problém je v případě jeho přesného vymezení. I když hranice mezi Západním břehem a Izrael jsou vymezené tzv. Zelenou linií z roku 1949, tak dochází ze strany Izraele k jejímu značenému narušování, především v oblasti Jeruzaléma a Jordánského údolí. Zadržet, izraelská armáda má i nadále významný vliv na Západním břehu a Palestinská autonomie plně, tj. civilně i vojensky kontroluje jen všechny palestinská města., zatímco venkovské oblasti jsou buď jen pod jejich civilní správou, nebo pod plnou kontrolou Izraele.⁶⁰ Z pohledu mezinárodního práva však Západním břeh není suverénním územím Izraele, a proto ani obyvatelé Západního břehu nejsou izraelští občané (netýká se osadníků, kteří sem byli přestěhováni). Zároveň většina Arabů, žijící na Západním břehu, jsou pod plnou správou Palestinské autonomie, respektive žijí v zónách A.

Arabové tvoří 20,8 % dnešní celkové populace Izraele a na rozdíl od židovské většiny lze konstatovat, že se jedná sice o početně menší, ale mnohem jednotnější (organizovanější) společenský segment, což se projevuje i ve volbách do izraelského parlamentu, kde v současné době figurují čtyři arabské strany⁶¹ (viz podkapitola 2.1.3), které šly do voleb ve společné volební koalici pod názvem „*Sjednocená kandidátka*“, která nakonec získala 13 ze 120

⁶⁰ Jedná se o tzv. Zóny A, pod které spadá dle Dohod z Osla i Pásmo Gazy.

⁶¹ Jde o islamistickou stranu Ra'am, stranu Ta'al, nacionalistickou Balad a postkomunistickou Chadaš.

mandátů.⁶² Zásadní rozpory mezi židovskými a arabskými obyvateli Izraele se pochopitelně odvíjí od izraelsko-palestinského konfliktu. V dobách eskalace konfliktu (např. během jedné z intifád či invazí Izraele do Pásmo Gazy) zákonitě docházelo i ke zvýšení napětí mezi občany Izraele, a to ve všech možných formách. Vyřešení tohoto konfliktu by tudíž neznamenal normalizaci vztahů mezi Izraelem a okolními arabskými státy, potažmo Palestinci, ale i vyřešení konfliktní linie, která silně štěpí židovské a arabského obyvatelstvo Izraele.⁶³

Postoj Židů k Arabům, především muslimských je nejen problematický, ale i diferenční a názory židovských obyvatel na Araby (Palestince) se různí dle politických preferencí, potažmo náboženského zánění. Nacionalistické tendence a stoupení radikální pravice přicházejí především ze segmentu nábožensky založených židů, respektive náboženských sionistů.⁶⁴ Vývoj posledních let ukázal, že nejradikálnější postoj k Arabům a odmítání územních ústupků Palestinské autonomii zastávají hlavně tito židé. Jsou to právě ortodoxní židé, kteří se stěhují na Západní břeh Jordánu, kde budují z pohledu mezinárodního a v některých případech i izraelského práva nelegální osady, které jsou považovány za jednu z největších překážek mírového procesu. K ještě větší radikalizaci tohoto segmentu přispívá i to, že jeho příslušníci jsou v důsledku svých aktivit velmi často obětmi teroristických útoků ze strany palestinských organizací.⁶⁵ Stále však platí, že pro ortodoxní a religiózní židy je důležitější zachování statu quo v Izraeli, respektive zajištění státních dotací pro své potřeby. Naproti tomu sekulární židé jsou většinou pro mírové vyřešení konfliktu, respektive vznik palestinského státu a jejich vztah k Arabům je mnohem tolerantnější, i když v krizových momentech i oni z velké části inklinují k podpoře pravice.

Je to právě postoj k Arabům, který vedle všeho dalšího vede k roztříštění židovské většiny v Izraeli na několik táborů, od čehož se opět odráží i typologie politických stran. Vedle nich však existují i čistě arabské strany, které zastupují zájmy Arabů v izraelské parlamentu, kde,

⁶² Jediné ze zásadnějších vnitro arabských konfliktů linií je v otázce náboženství s tím, že 82 % Arabů jsou muslimové a 9 % křesťané (údaje vycházejí z průzkumu Israel Central Bureau of Statistics, který byl proveden v květnu 2003, dostupné na www.cbs.gov.il/statistical/arab_pop03e.pdf) [cit. 27. 5. 2017].

⁶³ Ke štěpení však dochází i v rámci židovské většiny, kdy především voliči levicových a centristických politických stran jsou pro vznik dvou států.

⁶⁴ Problematické je uchopení postoje ultra-ortodoxních židů (charedim) k Arabům. Jejich velmi vlažný a v některých případech až nepřátelských vztah k Izraeli, potažmo sionismu inklinoval k přesvědčení, že v případě územního vyrovnání s Palestinci a celkově vztahu k Arabům budou méně vyhranění. Navíc se předpokládalo, že budou dodržovat základní princip Tóry, tedy „zachování lidského života“. Opak je však pravdou. Průzkum, který byl mezi nimi proveden v 90. letech, jasně ukázal, že jsou přívrženci pravice, resp. 80 % z nich (Čejka, M.: *Judaismus a politika v Izraeli*, s. 118).

⁶⁵ K podpoře této teze přidávám opět výsledek průzkumu od společnosti Pew Research Center, ze kterého vyplynulo, že téměř 60 % ortodoxních židů je pro vyhoštění izraelských Arabů z Izraele a mezi religiózními židy je to dokonce až 71 % (!). Dostupné na www.pewforum.org/2016/03/08/israels-religiously-divided-society/pf_2016-03-08_israel-01-10/ [cit. 27. 5. 2017].

jak bude níže popsáno, aktivně participují na správě věcí veřejných. Nadále však platí, že židovská většina je rozdělena hlavně v důsledku svých vnitřních konfliktních linií a až poté v otázkách vyřešení izraelsko-palestinského konfliktu.

2.1.3 Zohlednění konfliktních linií na typologii izraelských politických stran

Segmentovanost izraelské společnosti zásadně potvrzuje i pestré spektrum izraelských politických stran, které aktivně působí na politické scéně a jejichž typologie se neodvíjí jen od ideologického štěpení (pravice – levice), ale především od výše popsaných konfliktních linií, které jsou pro vybrané strany významově důležitější než klasické ideologické štěpení. Z tohoto důvodu dochází k tomu, že jednotlivé segmenty izraelské společnosti mají své reprezentanty na úrovni státu, kde hájí primárně jejich specifické zájmy. Izraelský stranický systém je navíc díky nízké volební klauzuli značně pluralistický a působí v něm nepřeborná škála politických stran a hnutí, které v této podkapitole budou klasifikovány s přihlédnutím na jejich volební zisky, respektive zda mají své zástupce v současném parlamentu, jehož složení je výsledkem voleb proběhlých v roce 2015. Volební klauze je navíc klíčovým nástrojem pro konsociační demokracie, a proto jí bude věnován patřičný prostor v další části této práce.

Prvním základním kritériem pro klasifikaci izraelských politických stran je, zda se jedná o náboženskou či sekulární stranu. Vzhledem k tomu, že v čele náboženských stran stojí výhradně náboženské autority (rabíni), tak i voličská základna těchto stran se opírá především o nábožensky více založené voličstvo (není to však vždy pravidlem). Mezi takové strany se zastoupením v parlamentu lze zařadit židovské strany Šas (*Sjednocení sefardských strážců Tóry*), Agudat Jisra'el (*Svaz Izraele*) a Degel ha-Tora (*Prapor Tóry*), ale i arabskou stranu Ra'am (*Sjednocená arabská kandidátka*). Naopak pod pojmem sekulární strana si lze představit všechny ostatní strany, které svou vnitřní organizaci neopírají o náboženské učence, a pokud se hlásí k nějakému náboženskému směru, tak se jedná pouze o politickou strategii, aby zacílily na určitou voličskou skupinu. V rozhodování těchto stran však rabíni požívají maximálně neformálního vlivu.⁶⁶ Do tábora těchto stran lze zařadit všechny levicové a centristické strany, např. Avoda (*Strana práce*), Mercaz (*Síla*), Ješ atid (*Budoucnost existuje*) a Kulanu (*My všichni*), ale i pravicové strany, které se neprofilují výhradně nábožensky, respektive k určitému směru judaismu s cílem získat voliče ze všech náboženských směrů. Jedná se především o strany Likud (*Jednota*) a Jisra'el bejtenu (*Izrael náš domov*). Zároveň však existují strany, které nelze

⁶⁶ I náboženské strany lze na této škále zařadit (ve většině případů k pravici), avšak toto štěpení pro ně není nejdůležitější.

zařadit ani do jedné z těchto skupin, jelikož se prezentují nejen jako nábožensky ortodoxní, ale i sionističtí (sekulární). Jedná se především o stranu Habayit Hayehudi (*Židovský domov*).

Nyní přistupme k první konfliktní linii v rámci židovské většiny, a to **linie vnitro-etnická**. Vzhledem k tomu, že se velká část Sefardů cítila diskriminována ze strany „elitních“ Aškenázů, vzniklo již několik politických stran, které se prezentovaly jako výhradní zastánci sefardských zájmů. Do dnešních dnů došlo k integraci většiny sefardských stran s tím, že dominantní postavení mezi sefardskými voliči má dnes náboženská strana Šas, která se prezentuje nejen jako ryze sefardská, ale i konzervativní a podporující ortodoxní směr judaismu. Právě proto se téměř z 85 % opírá o voliče z řad charedim a religiózních židů (viz tabulka č. 2). Obdobný směr judaismu a konzervativní ideologii zastávají i strany Agudat Jisra'el a Degel ha-Tora jen s tím rozdílem, že se naopak jedná o strany hájící zájmy aškenázské populace.^{67 68}

Další konfliktní **linie (náboženská)** je o poznání různorodější, jelikož směrů judaismu existuje nepřehledné množství a téměř každý z nich reprezentuje i určitá politická strana. Strany (ultra) ortodoxních a religiózních židů jsou především strany zmíněné v předchozím odstavci. Všechny vyžadují přísné dodržování nejen zavedeného status quo, ale i prosazení a následně striktní dodržování, co možná největšího počtu halachistických pravidel do běžného života. Stávající demokratické zřízení Izraele by tyto strany chtěly přetransformovat na teoretické (halachistické). Část religiózního voličstva jsou však i vyznavači již zmíněného náboženského sionismu, a právě proto je jich segment rozdělen mezi voliče náboženských stran (především Šas) a pravicových (nacionálně-populistických) stran (Likud a především Habayit Hayehudi).

Hlavní voličskou oporou strany Likud jsou však tradicionalisté, kteří sice menšinově volí i strany Habayit Hayehudi a Šas⁶⁹, ale obecně se dá říci, že strana Likud je hlavní stranou tradičního směru judaismu, i když se tak neprofiluje, respektive se strategicky zaměřuje na všechny směry. Co se týče posledního (sekulárního) náboženského směru, tak jeho přívrženci jsou rozděleni na dvě stejně početné skupiny: první volí levicové a centristické strany (tj. Avoda, Mercaz, Ješ atid a Kulanu) a druhá pravicové (nacionální) strany (tj. Likud a Jisra'el bejtenu) (viz tabulka č. 2).

Poslední konfliktní linií, která rozděluje židovskou většinu, je **linie sionistická**. V tomto případě platí již zmíněné pravidlo. Čím nábožensky zanácenější žid, tím větší odporce

⁶⁷ Obě strany utvořily pro poslední parlamentní volby (2015) společnou koalici s názvem Yahadut Hatorah (*Sjednocený judaismus Tóry*).

⁶⁸ Bick, E.: *The Limits to Consociational Democracy: Religious Politics and Political Legitimacy in Israel*, s. 3–5.

⁶⁹ Tamtéž, s. 6–7.

sionistického projektu, potažmo izraelského státu (s výjimkou náboženského sionismu). Vzhledem k tomu, že většina náboženských stran dlouhodobě participuje na vládních koalicích, je jejich nesionistické vyhraňování značně oslabené a tyto strany se začínají více přibližovat náboženskému sionismu, což však vytrvale odmítají.⁷⁰

Konfliktní linie, které jsou vedeny napříč celou izraelskou populací, tedy postoj k Arabům, potažmo izraelsko-palestinského konfliktu mohou opět vést ke kvalifikaci stran do mnohých podskupin. Rozsah této práce však nedovoluje hlubší analýzu této oblasti. V této souvislosti je nutné zmínit, že v rámci izraelského stranického systému nalezneme i čistě arabské strany. Jedná se o islamistickou stranu Ra'am, stranu Ta'al, nacionalistickou Balad a postkomunistickou Chadaš. Všechny tyto strany kandidovaly ve společné volební koalici pod názvem Sjednocená kandidátka s cílem sjednotit izraelské Araby a zvýšit jejich zastoupení v parlamentu, což se jim povedlo, jelikož parlamentní zastoupení Arabů bylo zvýšeno z 11 a 13 mandátů. Na pozadí tohoto sjednocení byla však i úprava volebního zákona, která zvýšila volební klauzuli pro vstup do parlamentu z 2 % na 3,25 % (viz podkapitola 2.2.2).^{71 72}

Souhrnně řečeno, židovské politické strany kvalifikovat podle čtyř kritérií: charakter strany, preferovaný náboženský směr, existence vnitro-etnické rétoriky a postoj k sionismu. Lze samozřejmě přidat i další kritéria, např. postoj k Arabům. Pro účely této práce však není toto kritérium klíčové.

Kvalifikace izraelských politických stran dle konfliktních linií⁷³				
	Charakter strany	Náboženský směr	Vnitro-etnická rétorika	Postoj k sionismu
Habayit Hayehudi	Sekulární	Moderní ortodoxie ⁷⁴	x	Pozitivní
Likud	Sekulární	Neprofiluje se ⁷⁵	x	Pozitivní
Yahadut Hatorah	Náboženský	Ortodoxní	Aškenázská	Negativní
Šas	Náboženský	Ortodoxní	Sefardská	Negativní

⁷⁰ Čejka, M.: *Judaismus a politika v Izraeli*, s. 126.

⁷¹ Hazboun A. a Estrin D.: *As Arab MKs unite, a new political landscape emerges*. The Times of Israel [on-line]. 28. 1. 2015. Dostupné na www.timesofisrael.com/as-arab-mks-unite-a-new-political-landscape-emerges. [cit. 22. 5. 2017].

⁷² Dowty, A.: *Consociaonalism and ethnic democracy: Israeli Arabs in comparative perspective*, s. 172-173.

⁷³ Hazan R.: *Kadima and the Centre: Convergence in the Israeli Party System*. Israel Affairs. April 2007, s. 266-288.

⁷⁴ Moderní ortodoxie je hnutí, které usiluje o spojení tradičních židovských hodnot a dodržování náboženského práva (halacha) se sekulárním, moderním světem. V případě Izraele je moderní ortodoxie výhradně spojená s náboženským sionismem.

⁷⁵ Lépe řečeno, nezaměřuje se na jeden konkrétní směr.

Jisra'el bejtenu	Sekulární	Neprofiluje se	Aškenázská	Pozitivní
Kulanu	Sekulární	Neprofiluje	x	Pozitivní
Ješ atid	Sekulární	Sekulární	x	Pozitivní
Avoda	Sekulární	Sekulární	x	Pozitivní
Merec	Sekulární	Sekulární	x	Pozitivní

Tabulka č. 1

2.1.4 Zohlednění konfliktních linií v politických preferencích

Vzhledem k tomu, že izraelské politické strany vznikaly a profilují se podle výše popsáných konfliktních linií, tak je zároveň zřejmé, že i politické preference izraelský občanů bude většinou korespondovat s příslušností k určitému segmentu a jeho dominantní politické straně. Tuto skutečnost dokazuje přiložená tabulka (č. 2), kterou naleznete pod touto podkapitolou. Tabulka znázorňuje procentuální náklonost židovských voličů ke stranám podle náboženského směru. Je evidentní, že dané segmenty většinou volí buď jednu konkrétní stranu (např. Likud či Šas), nebo své politické preference rozdělí mezi více stran, a to především kvůli tomu, že se ve volbě promítne jiná konfliktní linie (např. vnitro-etnická) nebo se daná strana neprofiluje výhradně k určitému náboženskému směru (např. Jisra'el bejtenu).

Ortodoxní židé jako jeden ze židovských segmentů volí drtivou většinou náboženské strany, a to buď sefárskou stranu Šas, nebo aškenázskou koalici stran pod názvem Yahadut Hatorah (v tomto se nám promítá i vnitro-etnické štěpení Židů). Stranu Šas navíc volí i téměř jedna třetina religiózních židů. V posledních parlamentních volbách, které se v Izraeli uskutečnily v roce 2015, volilo tyto dvě politická uskupení téměř půl milionů voličů. V této souvislosti je nutné připomenout, že značná část ortodoxních a religiózních židů úmyslně bojkotuje izraelské volby, jelikož účastí na nich by potvrzovali legitimitu státu. To však neznamená, že nepodporují tyto dvě náboženské strany jinou formou, např. účast na demonstracích. Souhrnně se však dá říct, že tento segment se shoduje především na tom, že stávající zřízení Izraele je nevhodné, respektive nedostatečně nábožensky opodstatněné, ale v ostatních otázkách či konfliktních liniích se rozcházejí, což vypovídá o tom, že nevolí jednoznačně jednu politickou stranu.

Přes více než 50 % religiózních židů, které lze zařadit do směru náboženského sionismu (či nacionalismu), volí buď stranu Likud, nebo častěji Habayit Hayehudi, která se opírá o moderní výklad ortodoxie, ale především o náboženský nacionalismus. Obě tyto strany jsou v současné

době součástí vládní koalice a je to právě Habayit Hayehudi, která je vnitřním oponentem Likudu a jeho předsedy a zároveň premiéra B. Netanjahua, které ho kritizují za příliš vstřícný postoj k Arabům, nedostatečně razantní vyřešení izraelsko-palestinského konfliktu, ale také i zachování štedrého finančního systému pro ultra-ortodoxní školství. Na tomto příkladu je opět evidentní, že názorové štěpení probíhá i uvnitř jednotlivých náboženských směrů, konkrétně v případě religiózních židů, z nichž jedna část volí ortodoxní strany, zatímco druhá volí stranu, která prosazuje zmírnění (zrušení) jedné ze základních výsad ortodoxních židů. V obecné rovině dochází zároveň ke štěpení v postoji k sionismu. Část se hlásí k náboženským (nesionistickým) stranám, druhá část ke stranám, které hlásají tzv. náboženský sionismus (nacionalismus).

U židů, hlásající se k tradičnímu směru judaismu, se politické preference ke dvou zmíněným stranám (Likud a Habayit Hayehudi) otáčejí. Pro Likud jsou tyto židé hlavní voličskou oporou, což odpovídá tomu, že ho volí přes 40 % z nich. Zmíněnou Habayit Hayehudi volí „jen“ 15 % tradičních židů a je zajímavé, že i strana Šas v tomto náboženském směru má svou stálou voličskou skupinu (13 %). Nesmíme totiž stále zapomínat i na vnitro-etnické štěpení židovské většiny, která má právě za následek to, že část tradičních židů sefardského původu volí hlavní sefardskou stranu, tj. Šas.

Poslední náboženský směr (sekulární) se většinově staví k levicovým a centristickým stranám, i když nemalá část (27 %) zůstává na pravém břehu politického spektra. Jejich volba Likudu však není opodstatněná z náboženského hlediska, ale především nacionální rétorikou, kterou tato strana hojně využívá. Zaměřili bychom se na postoj k Arabům, tak ze všech výše vypsanych voličských skupin, je tato skupina nejtolerantnější a nejotevřenější územním ústupkům výměnou za mír v rámci izraelsko-palestinského konfliktu (s výjimkou voličů Likudu). Není asi překvapující, že v této skupině bychom jen velmi těžko hledali voliče náboženských stran, což opět přispívá k zásadní odtažitosti dvou složek židovské většiny, z nichž jedna z nich je sice početně dominantní (tj. sekulární), ale druhá (ortodoxní) díky vysoké natalitě rychle rostoucí, což postupně povede ke zvyšování jejího dosavadního vlivu na podobu a chod státu, a ještě razantnějšímu konfliktu mezi nimi a doposud dominantními sekulárními židy.

Procentuální náklonost židů k jednotlivým stranám podle směru judaismu, ke kterému se hlásí ⁷⁶				
Uvedené údaje jsou vyjádřeny v %	Ortodoxní (Charedim)	Religiózní (Dati)	Tradicionální (Masorti)	Sekulární (Hiloni)
Habayit Hayehudi	3	32	15	4
Likud	3	21	40	27
Yahadut Hatorah	34	1	1	0
Šas	52	31	13	0
Jisra'el bejtenu	1	2	5	14
Kulanu⁷⁷	-	-	-	-
Ješ atid	1	1	6	14
Avoda	0	2	7	16
Merec	0	0	1	7

Tabulka č.2

2.2 Aplikace konsociačního modelu

Na základě etnického složení Izraele bychom bezesporu nemohli konstatovat, že se v jeho případě jedná o segmentovanou společnost. Nicméně po hlubším zkoumání židovské většiny je zřejmé, že se rozhodně nejedná o vnitřně jednotné etnikum, právě naopak. Existují samozřejmě body, na kterých se většina židovských segmentů shodne (např. existence Izraele). Naproti tomu odpovědi na fundamentální otázky spojené s běžným životem (např. dodržování šabatu) jsou diametrálně rozdílné a každý náboženský směr má na ně své specifické odpovědi.

Židovská „většina“ je na základě několika konfliktních linií je rozdělena na řadu obdobně silných segmentů, jejichž vzájemné vztahy jsou negativně ovlivněny rozpory v zásadních otázkách (tj. postoj k sionismu, ale i vztah k Arabům, resp. vyřešení izraelsko-palestinského

⁷⁶ Průzkum prováděla společnost Pew Research Center mezi říjnem 2014 a květnem 2005. Dostupné na www.pewforum.org/2016/03/08/israels-religiously-divided-society/pf_2016-03-08_israel-01-12. [cit. 22. 5. 2017].

⁷⁷ Strana Kulanu v době tohoto průzkumu teprve vznikala, a proto do něj nebyla ještě zařazena. Nicméně své voliče rekrutovala především z řad sekulárních a tradicionálních židů, a to především kvůli tomu, že stranu založili bývalí politici Likudu, kteří nesouhlasili s inklinací strany dále od středu.

konfliktu) a etnicko-náboženskou odlišností (vnitro-etnická příslušnost a příslušnost k náboženskému směru judaismu), což se následně projevuje i ve volebních preferencích jednotlivých segmentů, jak bylo pospáno výše.

Na základě těchto skutečností lze konstatovat, že izraelskou společnost lze označit jako segmentovanou. Vedle dvacetiprocentní arabské menšiny a několika minoritních etnik je i optická židovská většina zásadně rozdělená. Segmentovanost izraelské společnosti dokazuje nejen podoba stranického systému, existence mnoha konfliktních linií, ale i volební preference jednotlivých segmentů. První krok pro řádnou aplikaci konsociačního modelu na Izrael, tedy dokázání segmentovanosti izraelské společnosti, je tudíž splněn.

Dříve než se zaměříme na jednotlivé znaky konsociační demokracie, jak je Lijphart stanovil ve své práci *Democracy in Plural Societies*, podívejme se, jak na Izrael hleděl Lijphart ke konci 70. letech minulého století a zda jeho argumenty o zařazení Izraele mezi konsociační demokracie jsou i nadále platné. Komparace tehdejších argumentů, které Lijpharta vedly k tomuto výsledku, s aktuální podobou izraelské systému bude taktéž součástí finální aplikace konsociačního modelu.

2.2.1 Lijphart a jeho pohled na Izraele

V roce 1977 byl Lijphart toho názoru, že Izrael je většinově židovským státem, ale židovskou většinu rozdělil do tří přesně vymezených segmentů: socialisté, sekulární nesocialisté a náboženští židé s tím, že každý ze segmentů měl svou vlastní (hlavní) stranu, z nichž jasně dominantní byla ta socialistická.⁷⁸ Usuzoval tak především proto, že socialistická strana drtivě vítězila ve volbách do parlamentu a získávala okolo 50 % všech odevzdaných hlasů.⁷⁹ Zároveň vnímal i vnitro-etnické dělení Židů, které hrálo v jejich politickém jednání tehdy značnou roli. Z těchto důvodů považoval Lijphart Izrael za segmentovaný.

To, aby mohl označit Izrael i za konsociační demokracii, viděl především v autonomii jednotlivých segmentů s tím, že politický systém Izraele dle něj velmi zřetelně respektuje autonomní jednotky a je de facto postaven na oddělených a soběstačných táborech s rozšířenou organizační základnou.⁸⁰ Pod pojmem „tábory“ Lijphart vnímal především uzavřené náboženské komunity a kolektivní zemědělské jednotky (neboli kibuci). Pro toto politické

⁷⁸ Lijphart, A.: *Democracy in plural societies: a comparative exploration*, s. 129.

⁷⁹ Jednalo se především o strany Mapaj a Avoda, které se v roce 1965 sjednotily do volební koalice, aby o tři roky později mohlo dojít ke sloučení a vznik stále existující Strany práce. Nicméně od konce 70. let až do dnešních dnů můžeme sledovat postupný vzestup pravicových stran v čele s Likudem.

⁸⁰ Tamtéž, s. 130.

prostředí se později vžil termín „*quasi-federal*“.⁸¹ Je důležité zdůraznit, že i když tyto tábory žily téměř vlastním životem, respektovaly a podporovaly tehdejší státní uspořádání a v krizových momentech státu (válečný konflikt) stály pevně a sjednoceně proti nepřátelům.

Další dva znaky konsociační demokracie, tj. princip proporcionality a vzájemné veto jsou dle Lijpharta v izraelské systému taktéž silně přítomny. Vzhledem ke skutečnosti, že tehdejší izraelský volební systém byl založen na 1 % volební klauzuli, tak izraelský parlament mohl být právem označen za jeden z nejproporcionálnější složených parlamentů na světě. Velmi nízká klauzule vedla zákonitě k tomu, že v parlamentu měly své zastoupení téměř všechny politické strany působící na tehdejší izraelské politické scéně, nicméně až do 70. let, kdy dominantně vítězila socialistická strana Mapaj (později Strana práce), to nemělo až tak zásadní vliv na sestavování vlád. Mapaj sice nikdy nezískala většinu křesel v parlamentu, ale díky značným volebním výsledkům potřebovala pro sestavení vlády jen další (menší) socialistické strany, případně náboženské strany, které si své význačné pozice byly dobře vědomy (viz níže).

Co se týče vzájemného veta, tak to se vztahovalo především na zavedené statu quo, které již bylo zmíněno výše (viz strana 23). I když socialistická (sionistická) strana vítězila do konce 70. let ve všech volbách do parlamentu, tak vždy respektovala toto status quo a nezasahovala do oblastí, které příslušely náboženským stranám, potažmo rabínům, tj. ortodoxní vzdělávací systém, jurisdikce rabínských soudů v obalech osobního statusu a distribuční politika vůči ultra-ortodoxní komunitě. Socialistické vlády si byly totiž dobře vědomy toho, že Izrael v roce 1948 vznikl i díky kompromisu mezi sionistickým a náboženským táborem a postavení se náboženských autorit za vznik nového židovského státu.

Poslední konsociační znak, tj. existence určité formy velké koalice byla v případě Izraele nejslabší. Lijphart poukazoval na skutečnost, že i když téměř vždy byly vládní kabinetu tvořeny hlavními stranami ze socialistického i náboženského segmentu, tak s výjimkou vlády v letech 1967-70 vždy chyběla nesocialistická strana.⁸² Je to právě vyvažování moci a participace všech segmentů na správě státu, které Lijphart považoval za zásadní a v případě Izraele zcela postrádal, a to především kvůli „*téměř*“ dominantnímu postavení socialistického tábora. Slovo „*téměř*“ volí Lijphart cíleně, jelikož socialistický tábor je bezesporu nejsilnější, avšak zatím, jak Lijphart zdůrazňoval, nikdy nezískal většinu mandátů v parlamentu. V neposlední řadě

⁸¹ Arian, A.: *Politics in Israel: the second generation*. Chatham: Chatham House, 1989, s. 100.

⁸² Lijphart, A.: *Democracy in plural societies: a comparative exploration*. New Haven: Yale University Press, 1980. s. 132.

poukazoval na zásadní skutečnost, že síla náboženského tábora v Izraeli není ukryta v počtu parlamentních křesel, ale autoritě a vlivu rabínů.

Na základě výše uvedených argumentů Lijphart nezařadil Izrael přímo mezi konsociační demokracie jako Nizozemsko či Libanon, ale kvůli „téměř“ dominantnímu postavení socialistického bloku, které narušovalo rovnováhu moci mezi jednotlivými segmenty, zvolil pro Izrael označení semi-konsociační demokracie. Svůj závěr navíc podložil odvoláním na dva autory, kteří ve svých dílech došli k přesvědčení, že konsociační model v zásadě sedí na Izrael. Jednalo se o kanadského politologa K. Z. Paltiel, který ve své práci *Israeli Coalition System* označil konsociační demokracii za ideální nástroj pro zkoumání politické integrace a podoby demokracie v Izraeli, a E. Gutmann, jenž v článku pod názvem *Religion and National Integration* tvrdil, že Izrael sice není konsociační model v přijatelné formě, ale izraelská vládní koalice i přesto jsou založeny na některých jeho prvcích, např. existence vnější hrozby.^{83 84}

2.2.2 Dnešní Izrael jako konsociační demokracie

Pokud bychom dnes rozhodovali o tom, zda lze označit Izrael za konsociační demokracii, činili bychom tak ve zcela odlišných podmínkách než před čtyřiceti lety. Zásadní proměna nastala ve struktuře izraelské společnosti. Kdysi dominantní socialistický tábor značně zeslábl na úkor sekulárního nesocialistického tábora, zůstaneme-li u Lijphartovy kvalifikace segmentů.⁸⁵ V dnešním Izraeli nadále dochází ke klasickému politickému štěpení (pravice – levice), ale jak bylo popsáno v předchozích podkapitolách, i nadále jsou výrazné konfliktní linie vnitro-etnické (Sefardové – Aškenázové – Mizrachim) a především náboženské (sekularismus – religiionismus), potažmo (sionisté – nesionisté – antisionisté), což se projevuje i v politických preferencích jednotlivých segmentů.

Na konci 70. let minulého století Lijphart konstatoval, že Izrael splňuje většinu znaků konsociačního modelu, respektive autonomii jednotlivých segmentů (nejvíce), princip proporcionality a vzájemné veto. Jediný konsociační znak, ve kterém Izrael propadl, byla velká koalice jako ideálního formátu vládnutí v segmentovaných společnostech. V následující části se práce zaměří na všechny čtyři výše popsané znaky konsociačního modelu s cílem zjistit, zda je nadále Izrael (ne)splňuje.

1. Velká koalice

⁸³ Paltiel, K.: *The Israeli Coalition System*, s 414.

⁸⁴ Gutmann, E: *Religion and National Integration*, s. 27.

⁸⁵ V současnosti je však vhodnější označit tento tábor za sekulárně-nacionální.

I když Lijphartova definice velké koalice nebyla vždy opřena o čistě vládní formát a předpokládala i možnost neformálního uskupení segmentových elit, avšak se zásadním vlivem na chod státu, tak v dnešním izraelském politickém systému nenalezneme žádný jiný možný formát velké koalice, než je vládní koalice. Ideální složení velké koalice by v případě Izraele mělo brát ohled na konfliktní linie nejen uvnitř izraelské společnosti, ale bezesporu i židovské většiny. Své zástupce by ve velké koalici neměli mít jen Židé, izraelští Arabové, Drúzové a další etnika, ale i sefardští a aškenázští Židé, zástupci sekulárních (sionistických) a náboženských stran, potažmo i voliči stran vyznávající jednotlivé směry judaismu. Pokud bychom se blíže podívali na současnou vládní koalici, která se skládá ze šesti politických subjektů, zjistili bychom, že tento konsociační znak Izrael i nespĺňuje.

Hlavní vládní stranou je Likud, který lze považovat za hlavní stranu tradičních židů. Strana Likud se poprvé k vládní odpovědnosti dostala v roce 1977 v čele s premiérem Menachem Beginem. Do té doby byly izraelské vlády tvořeny výhradně sionistickými (socialistickými) stranami. Rok 1977 proto znamenal zásadní zlom na izraelské politické scéně s tím, že tehdejší změna v roli dominantní strany trvá i nadále. Od zlomového roku 1977 až do dnešních dnů stál Likud u zrodu většiny izraelských vlád, ve kterých téměř pokaždé zásadně dominoval.⁸⁶ Současné vládní otěže drží pevně rukou premiér Netanjahu a to již od roku 2009. Výsledky posledních parlamentních voleb navíc nenaznačují, že by dominance strany Likud měla být v nejbližší době zásadně ohrožena.⁸⁷

Druhou vládní stranou je Habayit Hayehudi, jenž taktéž má své voliče u tradičních, ale především religiálních židů. Obě strany navíc sbírají hlasy i od sekulárních židů, kteří je volí kvůli jejich nacionální rétorice. Zájmy sekulárních a zároveň aškenázských židů zastupuje třetí vládní strana s názvem Jisra'el bejtenu. Z politického hlediska lze tyto tři strany zařadit bezesporu na pravici, respektive Likud napravo od centra a strany Habayit Hayehudi a Jisra'el bejtenu silně napravo. Zajímavou pozici má čtvrtá vládní strana, tj. Kulanu. Jedná se o stranu, která vznikla teprve v roce 2014, tedy rok před volbami díky odchodu několika předních politiků ze strany Likud. Vzhledem k tomu, že strana se prezentuje pouze ideologicky (centrismus a ekonomický liberalismus) a konfliktní linie v rámci židovské většiny cíleně opomíjí (nevyjadřuje se k nim), tak je často označována za *kingmakera* budoucích koalic, tedy

⁸⁶ Dříve dominantní sionistický (levicový) blok v čele se Stranou práce se k vládní moci dostal od roku 1977 jen třikrát: 1984-86 (vláda Š. Perese s účastí Likudu), 1992-96 (vlády C. Rabin a Š. Peres) a 1999-2001 (vláda E. Baraka).

⁸⁷ Pokud by Likud již měl být ohrožen, tak případně jinou pravicovou (nacionalistickou) stranou. Levicový (socialistický) blok se dlouhodobě nachází v politické krizi.

stranu, která je schopná vládnout s pravicí i levicí.⁸⁸ Posledními dvěma stranami vládní koalice jsou obě dominantní náboženské strany, tj. sefardská Šas a aškenázská koalice stran s názvem Yahadut Hatorah. Obě strany navíc zastupují i (ultra)ortodoxní směr judaismu.

Na základě složení současné vlády je zřejmé, že v ní nejsou zdaleka zastoupeny všechny segmenty izraelské společnosti. Chybí nejen jakákoliv arabská, ale i levicová či centristická (s výjimkou Kulanu) židovská strana. Současnou vládu lze charakterizovat jako silně pravicovou (nacionální), která zastupuje sice zájmy většiny náboženských směrů, tj. ortodoxní (Šas a Yahadut Hatorah), religiózní, tradicionalistický (Likud a Habayit Hayehudi) a částečně i sekulárních, ale dominantní levicové či centristické strany, tj. Avoda (zastupující 786 tisíc voličů) a Ješ atid (371 tisíc voličů) bychom v ní hledali marně. Nesmíme zároveň zapomenout i na 446 tisíc voličů arabských stran, kteří taktéž nemají své zástupce ve vládě.⁸⁹

V historii koaličních vlád v Izraeli sice nalezneme i levicové vlády s podporou náboženských stran (např. druhá vláda Jicchaka Rabina, jejíž členem byla i strana Šas), dokonce i vlády národní jednoty (např. první vláda Ariela Šarona), ale aktivní participace arabských stran na vládní koalici ještě nenastala.⁹⁰ Právě z důvodu, že téměř 20 % izraelské populace nemá své zástupce, kteří by participovali na velké koalici, nelze označit tento znak konsociační demokracie v případě Izraele za splněný. Nejde však jen o to, že arabské strany nikdy nebyly součástí izraelských vlád. Zásadní problém spočívá především v tom, že přítomnost těchto stran v parlamentu je pouze symbolická. Prostor pro vyjednávání a případné prosazení zájmů izraelských Arabů je minimální, čímž arabské strany de facto přestávají plnit svou základní funkci, tedy artikulace a reprezentace zájmů svých voličů.

Již zmíněná vláda národní jednotky v čele s Arielem Šaronem sice spojila jinak rozdělenou židovskou většinu, a to především kvůli nově vypuklé II. intifádě, ale její trvání nemělo dlouhého rozsahu. Téměř po roce jí opustila náboženská strana Šas, která odmítala spolupracovat se socialistickým blokem Jeden Izrael, a poté, co se ještě téhož roku do koalice vrátila, opustili vládu naopak socialisté. Tato zkušenost pouze dokázala, že i spolupráce jednotlivých židovských segmentů je značně problematická a může nastat pouze v situacích národního ohrožení, ale i tak není její stabilita dlouhodobá, na což v 70. letech poukazoval již

⁸⁸ The kingmaker. The Economist [on-line]. 17. 5. 2015. Dostupné na www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21646575-former-car-radio-salesman-may-hold-key-fourth-term-binyamin-netanyahu-kingmaker. [cit. 28. 5. 2017].

⁸⁹ Data jsou dostupná na www.votes20.gov.il.

⁹⁰ Kumaraswamy, P. R.: Democracy and minorities: a study of Non-Jewish minorities in Israel, s. 46.

Lijphart a současná situace tento trend jen posiluje.⁹¹ Posilování stran opírající se o hlasy ortodoxních židů, jejichž počet zároveň díky vysoké natalitě radikálně vzrůstá, a celková radikalizace pravého sektoru napovídají navíc tomu, že vztahy mezi jednotlivými židovskými segmenty budou v budoucnu stále více odtažitější a tím i prostor pro vládní spolupráci nejistější.⁹²

2. Vzájemné veto

Při pohledu do základních zákonů, které nahrazují psanou ústavu, zjistíme, že právo veta není ani v jednom z nich zmíněno. Lijphart však ve své definici konsociační demokracie předpokládal existenci práva veta i na základě neformálních (nepsaných) dohod mezi jednotlivými segmenty. Takové právo veta bychom v Izraeli našli v případě *statu qui*, který bylo na počátcích Izraele uzavřeno mezi sionistickým a náboženským táborem (viz strana 25). To zaručuje náboženským stranám, potažmo náboženským autoritám vetování v oblastech, ve kterých jim dle dohody náleží výhradní rozhodovací pravomoc.

V rámci izraelské politiky existují témata, které jsou pro všechny vlády jednoduše tabu. Jedním z nich a zároveň i jednou oblastí *status quo* je existence autonomního a náboženského vzdělávacího systému, který je pod plnou kontrolou rabinátů a plný finančním zajištěním ze strany státu. Distribuční politika státu vůči náboženským institucím (vedle škol jsou to i soudy, různé sociální zařízení apod.) je velmi štedrá, a to nejen na základě dohodnutého *statu quo*. Role náboženských stran je v rámci politického systému natolik silná, že není od věci tvrzení, že na jejich vůli zůstávají a padají izraelské vlády. Díky této své „vyděračské“ pozici náboženské strany nejednou vyjednaly výměnou za podporu vlád zachování či dokonce zvýšení státních dotací do jejich vzdělávacího systému.⁹³ Výše státních finančních prostředků se v současné době pohybuje okolo 110 miliónů amerických dolarů.⁹⁴

Oblasti výhradního postavení náboženských institucí se však týkají i moci soudní. Doposud byla zachována jurisdikce ve věcech osobního statusu (sňatek, rozvod aj.) v gesci religiózních (rabínských) soudů. Monopol náboženského práva v daných oblastech byl zaveden otcí zakladateli z pragmatického důvodu, a to udržet jednotu Židů v novém státě a aktivně zapojit

⁹¹ Lijphart, A.: *Democracy in plural societies: a comparative exploration*, s. 132.

⁹² Bick, E.: *The Limits to Consociational Democracy: Religious Politics and Political Legitimacy in Israel*, s. 38.

⁹³ Proti této zavedené praxi velmi silně vystupuje levicové a centristické politické spektrum, a dokonce i Nejvyšší soud Izraele. Vzhledem k tomu, že neexistuje psaná ústava (kvůli nesouhlasu náboženského segmentu, pro který je nejvyšším dokumentem jediné Tóra), která by zabránila diskriminačním zákonům, na jejichž základě jsou pravidelně distribuovány dané finanční prostředky pro náboženských vzdělávací systém na úkor všech ostatních (Čejka, M.: *Judaismus a politika v Izraeli*, s. 120).

⁹⁴ Dowty, A.: *The Jewish State – A Century Later*, s. 183.

tu část židů, kteří ho na základě svého náboženského přesvědčení odmítali (viz status quo). Touto aktivitní participací na jedné ze složek státní moci mělo být zaručeno, že náboženské autority vezmou Izrael za „svůj“ stát, což se do jisté míry u většiny z nich tak stalo.⁹⁵

Z daných výhradních oblastí je nutné ještě zmínit celoplošné respektování šabatu jako dne odpočinku a dodržování košer stravy, nad kterou mají opět monopolní dohled náboženské autority, ve všech veřejných a vládních budovách. Značná část židů, především sekulárního směru však tyto dvě ustanovení často porušují, jelikož se k jejich dodržování necítí ničím vázáni. Reakce hlavně ortodoxních židů jsou vždy značně dramatické. Díky své schopnosti se masově zorganizovat pravidelně obsazují o šabatu dálnice, aby zamezili nejen sekulárním židům odcestovat na víkend z měst, což by během šabatu neměli, respektive řídit osobní automobil.

Ve všech těchto oblastech je k nelibosti části izraelské společnosti uznáváno právo veta pro náboženský segment. Co se týče práva veta pro etnické menšiny, tak to bychom v dnešním Izraeli hledali marně. Izraelští Arabové požívají stejných občanských práv jako jejich židovští spoluobčané, politicky se angažují a participují na správě státu, ale právně či dohodou zaručené právo veta nedisponují. Z toho důvodu nelze prohlásit tento znak konsociační demokracie za zcela splněný, i když jeden ze segmentů izraelské společnosti (ortodoxní židé) právem veta disponuje a nebojí se ho využít v případě, kdy jsou ohroženy jeho zájmy v dohodnutých oblastech. Obdobný nástroj by však měla mít zaručena i početně stejně silná arabská menšina.

3. Proporcionalita

Mandát izraelských poslanců je stanoven na dobu čtyř let, avšak v důsledku toho, že izraelské vlády se často opírají o většinu jednoho či dvou hlasů a své zastoupení má v parlamentu vysoké množství stran různých velikostí, tak instrument předčasných voleb, a tedy zkrácení poslaneckého mandátu je v případě Izraele poměrně hojně využíván. Volby do národního parlamentu (Kneset) probíhají na základě systému poměrného zastoupení, o jehož mechanismech bude napsáno více v dalším odstavci, a metodou uzavřených kandidátních listin, což znemožňuje voličům (izraelský občan starší 18 let) udělovat preferenční hlasy svým kandidátům (izraelský občan starší 21 let) a hlasují pro kandidátku jako celek, což vede k posílení stran, respektive jejich vedení.⁹⁶

⁹⁵ Kumaraswamy, P. R.: Democracy and minorities: a study of Non-Jewish minorities in Israel, s. 46.

⁹⁶ Základní zákon – Kneset [on-line]. 1958. Dostupné na www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic2_eng.htm [cit. 29. 5. 2017].

Nyní přistupme k podrobnějšímu popisu volebního systému využívaného v Izraeli. Logika systému poměrného zastoupení byla přítomna již při volbách v židovských osadách, které byly od počátku 20. století postupně zakládány na území tehdejší Palestiny. Tato zkušenost přispěla k tomu, že většina osadníků, kteří stáli u zrodu židovského státu a na jeho formování měli značný vliv, prosadili systém poměrného zastoupení i do konečné podoby volebního systému nového státu. Přidělování mandátů probíhá v izraelském případě pomocí D'Hondtovy metody⁹⁷, čili metody nejvyššího zbytku s tím, že Izrael je brán jako jeden volební obvod, přičemž platí zásada, že čím větší je volební obvod, tím větší je proporcionalita. Izrael se tak v tomto směru přibližuje k čisté proporcionalitě, čemuž navíc přispívá i fakt, že volební klauzule, kterou je nutné ve volbách překročit, aby si strana mohla činit nárok na křesla v parlamentu, je v Izraeli položena velmi nízko.^{98 99}

Systém poměrného zastoupení může v mnoha případech vést k fragmentaci stranického systému. Z tohoto důvodu byly do nich zavedeny tzv. volební klauzule, které jsou v některých z nich až příliš vysoké a úmyslně brání vstupu konkurenčních stran do parlamentu (např. Turecko se svou 10 % klauzulí), jinde jsou naopak až tak extrémně nízké, že téměř ztrácí svůj význam.¹⁰⁰ To byl i příklad Izraele, kde se tato klauzule pohybovala na 1 % (do roku 1992) až byla postupně zvýšena na současných 3,25 %.¹⁰¹ I přesto lze konstatovat, že izraelský volební systém má nadále jednu z nejnižších volebních klauzulí na světě, což opět posiluje jeden ze znaků konsociačního systému, tedy systém proporcionality.¹⁰²

Systém poměrného zastoupení společně s velikostí volebního obvodu (Izrael jako jeden volební obvod) a nízkou volební klauzulí činí z izraelského volebního systému jeden z nejčistějších proporcíčních systémů světa, ve kterém mohou mít své zástupce i ty početně nejslabší segmenty. V případě Izraele to vede například k tomu, že v současném parlamentu mají své zástupce i

⁹⁷ V Izraeli je však této metodě přezdíváno metoda Bader-Ofer po politicích, kteří její zavedení prosadili Jochanan Bader a Avraham Ofer.

⁹⁸ Sartori, G.: Srovnávací ústavní inženýrství, s. 21.

⁹⁹ Miller, N. R.: Election Inversions under Proportional Representation', Scandinavian Political Studies, s. 13.

¹⁰⁰ Sartori, G.: Srovnávací ústavní inženýrství, s. 23.

¹⁰¹ V programovém prohlášení předchozí vlády B. Netanjahua byl jako jedním z vládních cílů uvedeno zvýšení volební klauzule na 4 % (Harkov, L.: PM inks coalition deals with Bennett, Lapid, The Jerusalem Post. [on-line]. 15. 3. 2013. Dostupné na www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Bayit-Yehudi-and-Likud-Beytenu-sign-coalition-agreement. [cit. 31. 5. 2017].

¹⁰² Současná debata o volebním systému v Izraeli je vedena spíše ohledně nad (pod)reprezentativnosti některých izraelských provincií, respektive místa bydliště jednotlivých poslanců. Zatímco v Jeruzalémě a Tel Avivu, kde dohromady žije necelých 2 milion obyvatel, trvale žije 49 poslanců, tak v 1,5 milionovém Hamerkaz (Centrální provincie) žije jen 18 poslanců. Dle kritiků této skutečnosti jde především o to, že poslanci, i když jsou zvoleni za celý Izrael, spíše rozhodují ve prospěch Jeruzaléma a Tel Avivu, kde skoro polovina poslanců parlamentu žije (Latner, M. & McGann, A.: Geographical representation under proportional representation: The cases of Israel and the Netherlands, s. 728).

takové menšiny jako jsou Drúzové (čtyři) či Beduíni (jeden). Na základě výše vypsání lze tento znak konsociační demokracie v izraelském případě bezesporu označit jako splněný.

4. Autonomie segmentů

Posledním znakem konsociační demokracie, který je v případě Izraele sledován, je autonomie jednotlivých segmentů izraelské společnosti. Na základě bodu č. 2 (vzájemné veto) je zřejmé, že značné autonomie požívá především segment více nábožensky založených židů, kteří mají své autonomní vzdělávací a soudní instituce, jejichž existence je garantována dohodou.¹⁰³ V Izraeli nalezneme poměrně hustou síť rabínských soudů a lokálních náboženských rad, které jsou striktně hierarchizovány.¹⁰⁴ Na tyto soudy se zároveň neobrací jen ortodoxní (religiózní) židé, ale i židé, pro které náboženství nehraje takovou roli. Pokud se však sekulární žid chce např. rozvést, nezbyvá mu nic jiného než se obrátit na rabínský soud. Náboženské školy sice požívají značné autonomie, ale kvůli tomu, že jsou ze značné části financovány státem, jsou pod dohledem centrální vlády, potažmo ministerstva školství.

Autonomním systémem vzdělávacích institucí však nedisponuje jen židovský (ortodoxní) segment. Izraelský stát garantuje a finančně podporuje i arabské vzdělávací instituce, které jsou složeny od mateřských školek až po university, kde se vyučuje výhradně arabsky. Tyto instituce splňují základní kritéria vzdělanosti jako je rozmanitost vzdělávacích oborů, prostor pro výuku národního jazyka a náboženství a kontrolní mechanismy zajišťující jednotnou úroveň.¹⁰⁵ Obdobně funguje vzdělávání i v případě další etnické menšiny, izraelských Beduíňů, žijící převážně v jižní Izraeli v oblasti Negevské pouště. I když většina Beduíňů v průběhu 70. a 80. let vyměnila tradiční způsob života za život ve městě, tak i nadále jsou státem udržovány školy, kde vyučují převážně učitelé budínského původu, nicméně vzhledem k nedostatku beduínských studentů, kteří spíše navštěvují standardní izraelské školy, v daleko menší míře než v případě Arabů.¹⁰⁶

Stejný princip je uplatněn i v případě soudních institucí. Muslimové, křesťanské komunity, kterých je v Izraeli registrováno deset¹⁰⁷, a Drúzové mají své vlastní a autonomní náboženské soudy, jenž mají v gesci obdobné oblasti jako rabínské soudy, tj. otázky z oblasti osobního

¹⁰³ Základní zákon – Soudnictví [on-line]. 1984. Dostupné na www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic8_eng.htm [cit. 31. 5. 2017].

¹⁰⁴ Čejka, M.: *Judaismus a politika v Izraeli*, s. 50.

¹⁰⁵ Benavot A. & Resh N.: *Educational governance, school autonomy, and curriculum implementation: a comparative study of Arab and Jewish schools in Israel*, s. 187-188.

¹⁰⁶ Kass, E. & Miller, E.C.: *Bedouin Special-Education Teachers as Agents of Social Change*, s. 788-789.

¹⁰⁷ Pravoslavná církev, římskokatolická církev, arménská apoštolská církev, arménská katolická církev, syrská katolická církev, chaldejská katolická církev, melchitská řeckokatolická církev, maronitská katolická církev, syrská pravoslavná církev a evangelická episkopální církev.

statusu. Existenci těchto soudů zajišťuje dohoda z dob britské koloniální nadvlády, kterou se po roce 1948 rozhodla respektovat i vláda nového státu.

Co se týče svobody vyznání, již Deklarace nezávislosti Izraele zaručovala nejen svobodu vyznání, ale i stejný rámec politických a sociálních práv pro všechny občany státu bez ohledu na jejich náboženské vyznání. Dominantním náboženstvím v dnešním Izraeli je bezesporu judaismus, ke kterému se hlásí 75 % obyvatel. Nesmíte však zapomenout brát ohled na to, že pro nemalou část Židů není judaismus jen náboženskou vírou, ale i životní styl, který někdy převládá nad vírou. Zároveň má i několik zásadních duchovních směrů, mezi jejichž příslušníky někdy panují značné rozpory v tom, jak správně přistupovat k víře. Téměř jedna pětina obyvatel Izraele, respektive 17,5 % se hlásí k islámu, většinou sunnitskému. Zbývá procenta jsou buď vyznavači různých křesťanských církví (2 %), nebo vyznavači drúzismu (esoterické náboženství části Drúzu), Samaritáni a Baháisté (6,5 %).¹⁰⁸ Občané mohou vykonávat náboženské praktiky zcela veřejně a stát nikterak neomezuje výstavbu církevních staveb.

Vztah státu a náboženství je v případě Izraele mnohem složitější, jelikož především judaismus do jisté míry utvářel charakter státu a nedá se souhrnně říct, že by byl striktně oddělen od správy státu. Existence náboženských stran a jejich výlučné postavení mimo jiné zachovávají stav, kdy vazba náboženství na stát není doposud zcela vyjasněna a v Izraeli neustále dochází ke „střetům“ o tom, do jaké míry bude silná pozice náboženství při rozhodování při správě věcí veřejných.

Otázka autonomie se v izraelském případě netýká jen etnických segmentů. Rozsáhlou autonomii totiž požívají i subjekty, které neodmyslitelně patří k historii Izraele, tedy tzv. kibuce. I když éra těchto kolektivních osad pomalu končí a množství osadníků se stěhuje do měst, tak i nadále nalezneme po Izraeli více než 260 kibuců, ve kterých žije okolo 150 tisíc obyvatel.¹⁰⁹ Stát těmto osadám poskytuje jen základní rámec služeb jako je zajištění bezpečnosti a vymahatelnost práva, ve všech ostatních případech osadníci rozhodují kolektivně a autonomně a osady jsou téměř soběstačné.

Autonomii jednotlivých segmentů jako poslední ze znaků konsociační demokracie lze označit v případě Izraele tak za splněný. Izraelský stát poskytuje nejen rozsáhlou autonomii jednotlivým etnickým a náboženským segmentům v oblastech vzdělání a kultury (náboženství),

¹⁰⁸ Údaje vycházejí z průzkumu z února 2014, který provedl izraelský statistický úřad (Israel Central Bureau of Statistic). Údaje jsou dostupné na www.theodora.com/wfbcurrent/israel/israel_people.html [cit. 2. 6. 2017].

¹⁰⁹ Údaje vycházejí z průzkumu Localities and Population, by Type of Locality and Population Group [on-line]. ročenka Centrálního statistického úřadu 2014 a předchozí vydání této ročenky. Dostupné na http://www.cbs.gov.il/shnaton65/download/st02_21x.xls [cit. 2. 6. 2017].

ale i specifickým ekonomickým subjektům zvané kibuci, které lze označit za základní kameny izraelské státnosti s výrazným dopadem na jeho finální podobu. Pro mnohé autory, např. pro indického politologa P. R. Kumaraswamyho, jenž se Izraelem dlouhodobě zabývá, je navíc tento znak naplněný nejvíce ze všech tří zbývajících.¹¹⁰

2.2.3 Shrnutí a porovnání jednotlivých znaků konsociační demokracie

Ke konci 70. let minulého století Lijphart označil tehdejší Izrael za semi-konsociační model demokracie, především kvůli neexistenci velké koalice. Tehdejší politická scéna byla rozdělena mezi tři hlavní tábory (socialisté, sekulární nesionisté a náboženští židé) z nichž dominoval socialistický tábor, který sice nikdy nezískal většinu křesel v parlamentu, ale ve volbách vždy vítěz se značným náskokem. Z tohoto důvodu socialistů necítili potřebu přizvat k vládní participaci zbylé dva tábory a rovnováha moci byl tak značně vychýleny v jejich prospěch. Naopak ostatní (tři) znaky modelu považoval za splněné, nejvíce z nich autonomii jednotlivých segmentů a proporcionalitu izraelského systému. Vedle znaků tu navíc byly i podmínky, které Lijphart stanovil dodatečně ve svých dílech a jenž měly pozitivní vliv na řádné fungování modelu (viz podkapitola 1.3.2). Jednalo se především o existenci hrozby, která ohrožovala izraelskou státnost, a malou rozlohu státu, jenž přispívaly k efektivnější spolupráci elit. Tato skutečnost Lijphart vedla k začlenění Izraele do kategorie semi-konsociačních demokracií.¹¹¹

Prostředí, ve kterém se nynější Izrael nachází, je však o poznání odlišnější než před čtyřiceti lety. Předně se proměnilo vnitropolitické rozložení sil. Socialistický tábor pozbyl své tehdejší síly a jeho dominance značně ochabla. Na jeho místo nastoupil pravicově nacionální (dříve sekulární nesionsité) blok v čele se stranou Likud, jehož předseda Netanjahu dominuje izraelské politické scéně již téměř deset let. K zásadní proměně došli i v případě stranického systému. Tehdejší tři dominantní tábory se rozpadly na několik větších a menších stran a jedinou dominantní stranou zůstává Likud, i když i jemu začínají odebírat hlasy konkurenční pravicové projekty. Co se týče izraelské společnosti, tak i ta prodělala zásadní proměnu. Nejen, že došlo k jejímu rapidnímu nárůstu (z tehdejších 3,6 milionů obyvatel na 8,6 milionů¹¹²) a proměně její sociální struktury, ale i konflikty linie, které jí protínají, prošly významovou změnou. Zatímco konfliktní linie (Sefardové – Aškenázové – Mizrachim) zeslábla ve svém vlivu na společnost, tak konfliktní linie týkající se role náboženství ve státě a postoje k Arabům naopak nabyly na významu, což se mimo jiné projevuje i v politických preferencích izraelských občanů (viz

¹¹⁰ Kumaraswamy, P. R.: *Democracy and minorities: a study of Non-Jewish minorities in Israel*, s. 45

¹¹¹ Lijphart, A.: *Democracy in plural societies: a comparative exploration*, s. 133.

¹¹² Údaje vycházejí z průzkumu Israeli Central Bureau of Statistics [on-line]. Dostupné na www.jewishvirtuallibrary.org/population-of-israel-1948-present [cit. 3. 6. 201].

podkapitola 2.1.4). V neposlední řadě došlo k proměně zahraničněpolitické situace a postavení Izraele v regionu.

Na základě těchto změn prostředí je zřejmé, že i znaky konsociační demokracie nebudou obdobné jako ke konci 70. let. Mezi znaky, které Izrael i nadále splňuje, můžeme bezesporu označit autonomii jednotlivých segmentů. Tento znak je i nadále nejviditelnějším znakem konsociačního modelu v případě Izraele, kde stát stále respektuje a štědře podporuje autonomní vzdělávací systémy (židovské, arabské aj.) a moc rabínských a jiných náboženských soudů je nadále zachována. Autonomie byla uchována i na úrovni kibuců, i když jejich počet rapidně klesá.

Právo veta se z dob, kdy Lijphart zkoumal Izrael, nikterak nezměnilo. Nelze však tento znak považovat za zcela splněný, jelikož jeho využití mají garantované jen určité segmenty izraelské společnosti, respektive jen ortodoxní židovská komunita. Zájmy na celostátní úrovni však mohou být narušeny i v případě jiných segmentů. Ty se však musí spolehnout jen na své zvolené zástupce, kteří k tomu byli do parlamentu zvoleni. Obdobný závěr je nutné učinit i v případě principu proporcionality. I když nadále izraelský volební systém patří k jedním z nejproporcionálnějších, tak volební klauzule se od roku 1992 postupně zvyšuje a nyní se pohybuje na 3,25 % s tím, že na dnešní politické scéně lze nalézt hlasy, které navrhují její zvýšení na 4 %.

Poslední ze znaků konsociačního modelu, tj. existence velké koalice je v izraelském případě nesplněn. Vzhledem k vysoké míře proporcionality musela každá izraelská vláda vzniknout na koaličním půdorysu, avšak v dosavadní historii Izraele nalezneme jen několik vlád národní jednoty, ve kterých zástupci všech židovských segmentů (např. první vláda A. Šarona). Ať byla situace v důsledku válečných konfliktů sebevíc kritická, nikdy nedošlo k přizvání arabských stran k vládní odpovědnosti. Navíc vlády národní jednoty neměly nikdy dlouhého trvání a rozpadly se na základě vnitřních rozporů. Slabá a do jisté míry téměř vždy špatná zkušenost s vládami, ve kterých byly zastoupeny všechny židovské segmenty, a dosavadní absence arabských stran na vládní odpovědnosti nás vede k závěru, že poslední znak modelu nebyl splněn v době Lijphartova výzkumu a není splněn ani dnes.

Závěr

Cílem této práce bylo teoretické představení konsociačního modelu demokracie, jehož autorem je nizozemský politolog Arend Lijphart, a jeho následné aplikace na současný izraelský systém. Ještě před samotnou aplikací si práce kladla za cíl zodpovědět otázku, zda izraelskou společnost lze považovat za segmentovou.

Izrael je velmi často označován za jednu z mála funkčních demokracií na Blízkém východě. V rámci celospolečenského diskurzu je však hojně kritizován za porušování lidských práv na okupovaných územích, nedodržování mezinárodních závazků a vyvolávání agrese vůči svému okolí. Cílem této práce však nebylo nikterak hodnotit či oponovat těmto názorům. Práce se výhradně zaměřila na izraelský politický systém, jenž má zabudované určité mechanismy, které kvůli složení společnosti měly vést k tomu, že všechny její složky (segmenty) budou zapojeny do aktivní participace na správě věcí veřejných. Právě proto se Izrael nabízel jako vhodný stát pro aplikaci jeho modelu konsociační demokracie, který je pro takovéto státy určený.

Po hlubší analýze izraelské společnosti, která je protkána několika výraznými konfliktními liniemi, představení značně pluralitního stranického systému a pohledu na politické preference příslušníků jednotlivých segmentů, které volí značně rozdílně, jsme došli k závěru, že izraelskou společnost lze vnímat jako silně segmentovanou.

Ke konci 70. let minulého století Lijphart označil Izrael jako semi-konsociační demokracii, a to především kvůli tomu, že nesplňovala některé stanovené znaky, konkrétně existenci velké koalice. Naproti tomu zbylé tři znaky, tj. autonomie jednotlivých segmentů, princip proporcionality a právo veta podle něj Izrael splňoval s tím, že prvně jmenovaný nejvíce.

Čtyřicet let od Lijphartova výzkumu však Izrael prošel mnoha změnami. Vedle mocenských změn v regionu došlo především k zásadní proměně izraelské společnosti, resp. nárůstu počtu ortodoxních židů a Arabů, a to kvůli vysoké natalitě, což mělo za následek zásadní proměnu izraelské politické scény, na které již nedominuje sionistický (levicový) tábor, ale naopak nacionální (pravicový) blok stran v čele se stranou Likud, který od roku 1977 stál u zrodu většiny izraelských vlád. Obecně se dá konstatovat, že segmentovanost izraelské společnosti se nejen prohloubila, ale jednotlivé segmenty se od sebe i nebezpečně vzdálily.

Proměna izraelské společnosti a nástup nových dominantních aktérů přinesly zákonitě i změnu systému, což zákonitě ovlivnilo i Lijhartovy znaky konsociačního modelu demokracie. Zatímco autonomie jednotlivých segmentů byla zachována ve stejné míře jako před 40 lety a zůstává tak nadále nejvíce splněným znakem v případě Izraele, tak naopak princip proporcionality byl

značně oslaben. Co se týče práva veta, tak to nadále požívají jen vybrané segmenty izraelské společnosti, konkrétně ortodoxní židé. Poslední znak modelu, tj. existence velké koalice jako ideálního prostoru pro spolupráci elit není v izraelském případě nadále splňován.

Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že znaky, které v 70. letech stanovil Lijphart, prošly nejen značnou proměnou, ale lze i vážně pochybovat nad tím, zda byly před 40 lety natolik splňovány, že mohl být Izrael označen za semi-konsociační model demokracie. Jediným výrazně splněným znakem byla a nadále je vysoká míra autonomie jednotlivých segmentů. Existence autonomních vzdělávacích systémů pro jednotlivé segmenty (ortodoxní židé, Arabové či Drúzové), vysoká rozmanitost náboženských institucí a zajištěná svoboda vyznání zaručují splnění tohoto znaku. Naproti tomu princip proporcionality byl od 70. let systematicky oslabován zvyšováním volební klauzule s tím, že na dnešní izraelské politické scéně se ozývají hlasy na její další navýšení (ze současných 3,25 % na 4 %).

Institut práva veta, které jako znak konsociační demokracie označil Lijphart v 70. letech za splněný, nalezneme v dnešním Izraeli jen ve velmi slabé formě. Nadále tohoto práva hojně využívá segment ortodoxních židů, a to nejen díky zavedenému statu quo, ale především díky silnému postavení náboženských stran, na jejichž hlasech stojí izraelské vlády, třeba i ta aktuální. Co se týče arabské menšiny a dalších etnických minorit, nelze konstatovat, že by obdobným právem (vlivem) disponovaly. V neposlední řadě ani jiné židovské (tradicionální a sekulární) segmenty, které jsou taktéž o tento instrument ochuzeny, nepovažují současný stav, kdy ortodoxní židé požívají množstvím výhod na úkor ostatních, za spravedlivý, což má za následek prohloubení již tak odtažitých vztahů mezi jednotlivými židovskými segmenty.

Odtazitost jednotlivých segmentů se zákonitě přelévá i na politickou úroveň, a proto možnost vzniku velké koalice je v dnešním Izraeli téměř nulová. Dominantní postavení pravicového (nacionální) bloku společně s podporou náboženských stran nepřispívají tomu, že by mohlo dojít ke vzniku vlády, ve které by se objevily pravicové a zároveň i levicové strany (o těch arabských ani nemluvě). Poslední znak modelu je tudíž i nadále zcela nesplnitelný.

Je otázkou, zda v budoucnu bude tento vývoj i nadále pokračovat, či naopak dojde k posílení některých znaků, např. právo veta pro etnické menšiny, případně oslabení práva veta pro ortodoxní židy. Pokud však vývoj půjde spíše v linii prvního případu, např. dalším zvýšením volební klauzule, o čemž se hojně debatuje, hrozí, že některé segmenty se přestanou považovat za součást izraelského státu, což povede nejen ke zvýšení jejich požadavků a snah na vyšší míru autonomie, ale i ohrožení izraelské státnosti, územní integrity Izraele a o zpochybnění jeho demokratičnosti ani nemluvě.

Seznam literatury

Almond, G.: Comparative political systems, *Journal of Politics*, Vol. 18 (1956), No. 3, s. 391–409.

Andeweg, R.: Lijphart versus Lijphart: The Cons of Consensus Democracy in Homogeneous Societies. *Acta Politica*, Vol. 36 (2001), s. 117-128.

Arian, A.: *Politics in Israel: the second generation*. Chatham: Chatham House, 1989.

Benavot A. & Resh N.: Educational governance, school autonomy, and curriculum implementation: a comparative study of Arab and Jewish schools in Israel, *Curriculum studies*, Vol. 35 (2003), No. 2, s. 171–196.

Bick, E.: *The Limits to Consociational Democracy: Religious Politics and Political Legitimacy in Israel*, College of Judea and Samaria, 2012.

Čejka, M.: *Judaismus a politika v Izraeli*, Brno: Barrister & Principal, 2008.

Dahl, R.: *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001.

Dowty, A.: Consociationalism and ethnic democracy: Israeli Arabs in comparative perspective, *Israel Affairs*, Vol. 5 (1998), No. 2/3, s. 169.

Dowty, A.: *The Jewish State – A Century Later*, University of California Press, Berkeley 1998.

Gutmann, E: *Parties and Camps – Stability and Change* in M. Lissak & E. Gutmann (edit.) *The Israeli Political System*, Tel Aviv: Am Oved, 1979.

Gutmann, E: *Religion in Israeli Politics* in M. Lissak & E. Gutmann (edit.) *The Israeli Political System*, Tel Aviv: Am Oved, 1979.

Hazan R.: Kadima and the Centre: Convergence in the Israeli Party System. *Israel Affairs*. April 2007, s. 266-288.

Hloušek, V. & Kopeček, L.: Konsensuální a konkurenční demokracie, in: Hloušek V. & Kopeček L. (eds.): *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy*, Brno, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003, s. 203-231

Kass, E. & Miller, E.C.: Bedouin Special-Education Teachers as Agents of Social Change, *Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies*, Vol. 27 (2011), No. 4, s. 788-796.

Kimmerling, B.: *The Israeli State and Society – Boundaries and Frontiers*, State University of New York Press, New York 1989.

Koelble, T. & Reynolds, A.: Power-sharing democracy in the new South Africa, *Politics & Society*, Vol. 24 (1996), No. 3, s. 221.

Kumaraswamy, P. R.: *Democracy and minorities: a study of Non-Jewish minorities in Israel*. Dillí: Jawaharlal Nehru University, 2006.

Latner, M. & McGann, A.: Geographical representation under proportional representation: The cases of Israel and the Netherlands, *Electoral Studies*, Vol. 24 (2005), s. 709-734.

Lijphart, A.: Consociational Democracy, *World Politics*, Vol. 21 (1969), No. 2, s. 207-225.

Lijphart, A.: *Democracy in Plural Societies: a comparative exploration*, New Haven, Yale University Press, 1977.

Lijphart, A.: The Pros and Cons – But Mainly Pros – of Consensus Democracy. *Acta Politica*, Vol. 36 (2001), s. 129-139.

Lijphart, A.: Typologies of Democratic Systems. *Comparative Political Studies*, Vol. 1 (1968), No. 1, s. 3.

Miller, N. R.: Election Inversions under Proportional Representation, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 38 (2015), No. 1, s. 4.

Mizrachi, N. & Herzog, H.: Participatory destigmatization strategies among Palestinian citizens, Ethiopian Jews and Mizrahi Jews in Israel, *Ethnic & Racial Studies*, Vol. 35 (2012), No. 3, s. 418-435.

Novák, M.: *Jakou demokracii pro nové demokracie? Konsensuální model, efektivita a kulturně homogenní země*, n. p.: Brno: Masarykova univerzita, 2002.

Paltiel, K.: The Israeli Coalition System, *Government and Opposition*, Vol. 10 (1975), No. 4, s. 397-414.

Sartori, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství: zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.

Právní prameny

Základní zákon – Kneset [on-line]. 1958. Dostupné na www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic2_eng.htm

Základní zákon – Soudnictví [on-line]. 1984. Dostupné na www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic8_eng.htm [cit. 31. 5. 2017].

Internetové články

The kingmaker. The Economist [on-line]. 17. 5. 2015. Dostupné na www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21646575-former-car-radio-salesman-may-hold-key-fourth-term-binyamin-netanyahu-kingmaker.

Harkov, L.: PM inks coalition deals with Bennett, Lapid, The Jerusalem Post. [on-line]. 15. 3. 2013. Dostupné na www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Bayit-Yehudi-and-Likud-Beytenu-sign-coalition-agreement.

Hazboun A. a Estrin D.: As Arab MKs unite, a new political landscape emerges. The Times of Israel [on-line]. 28. 1. 2015. Dostupné na www.timesofisrael.com/as-arab-mks-unite-a-new-political-landscape-emerges.

Kra, B.: Down, but not out, Ha'aretz [on-line]. 15. 4. 2002. Dostupné na www.haaretz.com/jewish/books/down-but-not-out-1.47676

Statistické údaje

Statistické údaje pocházejí z průzkumů Israel Central Bureau of Statistic a Pew Research Center (odkazy na jednotlivé průzkumy jsou průběžně umístěny pod čarou).